

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
BİLGİ VE BELGE YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

**XVIII.YÜZYIL GALATA TEREKELERİNE GÖRE OSMANLI'DA KİTAP
KÜLTÜRÜ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

NİSA ÖKTEM

İSTANBUL 2017

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
BİLGİ VE BELGE YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

**XVIII.YÜZYIL GALATA TEREKELERİNE GÖRE OSMANLI'DA KİTAP
KÜLTÜRÜ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

NİSA ÖKTEM

TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. AHMET OĞUZ İCİMSOY

İSTANBUL 2017

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Yüksek lisans öğrencisi Nisa ÖKTEM'in "XVIII.Yüzyıl Galata Terekelerine Göre Osmanlı'da Kitap Kültürü" konulu tez çalışması jürimiz tarafından Bilgi ve Belge Yönetimi Anabilim Dalı yüksek lisans tezi olarak oy birliği / oy çokluğu ile başarılı bulunmuştur.

Tez Danışmanı : Prof. Dr. A.Oğuz İCİMSOY
Üniversitesi Marmara Üniversitesi

Üye : Prof. Dr. Tuba KARATEPE
Üniversitesi Marmara Üniversitesi

Üye : Prof. Dr. Bilgin AYDIN
Üniversitesi İstanbul Medeniyet Üniversitesi

İmza

ONAY

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu'nun 17/04 / 2017 tarih ve 2017/07-05 sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Okan YEŞİLOT
Müdür

İÇİNDEKİLER

Sayfa

İÇİNDEKİLER	I
KISALTMALAR	II
TABLO LİSTESİ	III
ÖNSÖZ	IV
ÖZET	VII
ABSTRACT	VIII
GİRİŞ	1
1. Araştırmada İzlenilen Metot	1
2. Galata Şer'iyye Sicilleri	2
3. Tereke Kayıtlarında Kitaplar Ve Hususiyetleri	4
4. XVIII. Yüzyılda Galata	5
1. BÖLÜM	10
1.1 Bir Kültür ve Hafıza Nesnesi Olarak Kitap	10
1.2 XVIII. Yüzyıl Galata Sicillerine Göre Kitap Sahipleri ve Kitap Mevcutları	12
1.3 Cinsiyet ve Kitap	16
1.4 Kitap Sahiplerinin Galata Mahallelerine Göre Dağılımı	17
1.5 Kitap Sahiplerinin Meslekleri	24
1.6 Kitap Değerlerinin Servetlere Oranı	25
1.7 XVIII. Yüzyılda Değişen Kitap Fiyatları	31
2. BÖLÜM	33
2.1 XVIII. Yüzyıl Galatası'nda Kayıtlı Terekelerden Örnekler	33
2.1.1 Esseyid Şerif Mehmed Efendi'nin Terekesi ve Kitapları	33
2.1.2 Ebubekir Efendi bin Abdülbaki'nin Terekesi ve Kitapları	54
2.1.3 Canibi Ahmed Efendi bin Ali'nin Terekesi ve Kitapları	64
2.1.4 Kâtip Ömer Efendi ibni Osman'ın Terekesi ve Kitapları	67
2.1.5 Ebubekir Efendi ibni Mustafa'nın Terekesi ve Kitapları	70
3. BÖLÜM	73
3.1 XVIII. Yüzyılda Galata'da Çok Okunan Kitaplar	73
SONUÇ	83
KAYNAKÇA	85
EKLER	88

KISALTMALAR

- a.g.e.** : Adı geçen eser
a.g.m. : Adı geçen makale
Bkz. : Bakınız
Çev. : Çeviren
DİA. : Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
TDV. : Türkiye Diyanet Vakfı
Ed. : Editör
Haz. : Hazırlayan
GŞS. : Galata Şer'iyeye Sicilleri
t.y. : Tarih yok
vb. : Ve benzeri
vd. : Ve diğerleri
yay.haz.: Yayına hazırlayan
yy. : Yüzyıl

TABLO LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1.1 :	Kişilerin sahip oldukları kitap sayılarına göre kronolojik listesi.....	13
Tablo 1.2 :	Hoca Havva Hatun'un terekesindeki kitap sayısı ve serveti içerisindeki oranı	17
Tablo 1.3 :	Müteveffanın terekesindeki toplam kitap fiyatının incelenen tüm terekelerdeki toplam kitap fiyatlarına oranı.....	17
Tablo 1.4 :	Müteveffanın toplam kitap sayısının incelenen tüm terekelerdeki toplam kitap sayılarına oranı	17
Tablo 1.5 :	Kitap sahiplerinin mahallelere göre dağılımı	18
Tablo 1.6 :	Kitap sayısı en fazla olandan az olana göre mahallelerin sıralanışı	21
Tablo 1.7 :	Kitapların maddi değerleri bakımından mahallelere göre dağılımı.....	22
Tablo 1.8 :	Mesleklere göre kitap sayısı	24
Tablo 1.9 :	Kişi bazında kitap fiyatlarının toplam servete oranları	26
Tablo 1.10 :	Mahalle bazında kitap fiyatlarının toplam servete oranı	29
Tablo 2.1 :	Terekedeki fiyat sıralamasına göre en pahalı kitaplar	34
Tablo 2.2 :	Terekedeki fiyat sıralamasına göre en ucuz kitaplar	34
Tablo 2.3 :	Ebubekir Efendi bin Abdülbaki'nin kitaplarının konusal dağılışı	55
Tablo 2.4 :	Canibi Ahmed Efendi'nin kitaplarının konusal dağılışı	65
Tablo 2.5 :	Kâtip Ömer Efendi'nin kitaplarının konusal dağılışı	68
Tablo 2.6 :	Ebubekir Efendi'nin kitaplarının konusal dağılışı	70
Tablo 3.1 :	XVIII. Yüzyıl Galatasında çok okunan başlıca kitapların terekelerde sayıca çok olandan az olana doğru sıralanışı	73

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti, yaklaşık 600 yıl süren egemenliği süresince topraklarına farklı kültürler katmış, bu kültürlerin mirasçısı ve emanetçisi olmuştur. Yıllar içerisinde bu kültürlerden etkilenmiş ve günümüze kadar süren izlerini taşımıştır. Kültürler arasında bir gelenek olan kitap geleneği ise Osmanlı Devleti'nde hem sözlü hem yazılı anlatım şeklinde devam etmiştir.

Osmanlı kültür tarihi pek çok açıdan incelenmeye değer ve geniş bir alan olmakla beraber, bu çalışmanın konusu olan kitap kültürü yeterince üzerinde durulmamış bir çalışma alanıdır. Son zamanlarda kitap kültürü alanındaki çalışmalarda artış görülse de bu çalışmada ele alınan “Galata” bölgesinin neredeyse hiç çalışılmamış olması bu çalışmanın sınırları belirlenirken dikkate alınmıştır.

Çalışmada birincil kaynak olarak ele alınan şer’iyye sicilleri, ayırt etmeksizin her meslek grubundan insanın miraslarının kayıt altına alındığı zengin bir malzemeyi ihtiva etmektedir. Şer’iyye sicilleri içerisinde Galata’ya ait 1040 adet defter bulunmaktadır. Defterlerin ait olduğu yılların zaman aralığının çok geniş olması bu defterler arasında bir yüzyıllık dönemin seçilmesini gerektirmiş ve seçilen yüzyıl içerisinde bile, bu tez kapsamını aşacak fazla veri çıkmasından dolayı kısıtlamaya gidilmiştir. Neticede ise tez başlığı “XVIII. Yüzyıl (1701-1779) Galata Terekelerine Göre Osmanlı’da Kitap Kültürü” olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda XVIII.yüzyıl içerisindeki 375 adet defterden, 202 adet defter taranmış; içerisindeki mevcut tereke kayıtları incelenmiş ve kitap kaydı geçen 59 kişinin terekesi tespit edilmiştir.

Çalışma bir giriş ve üç ana bölümden müteşekkildir. Giriş bölümünde araştırmada izlenilen metot ele alınmış, Galata’nın XVIII.yüzyıldaki vaziyeti hakkında bilgiler verilmiş, Galata kadılığının tarihçesi ve sicillerin günümüze kadar geliş serüveni ele alınmaya çalışılmıştır. Ayrıca terekeler ve terekelerde yer alan kitap kayıtları ile bunların hususiyetleri hakkında bilgiler verilmiştir.

Birinci bölümde “Bir Kültür ve Hafıza Nesnesi Olarak Kitap” başlığı ele alınmış, burada kitabın İslam dünyasında ve Osmanlı’da tarihsel gelişimi hakkında bilgiler verilmiştir. Terekelerde yer alan kitap kayıtları farklı açılardan değerlendirilmiş ve bu değerlendirmelerin sonuçları tablolar halinde verilmiştir. Öncelikle terekelerinde kitap bulunan toplam kişi sayısı ile sahip oldukları kitap miktarlarının kıyaslaması yapılmıştır. Daha sonra kitap sahipleri, terekelerin tanzim

tarikler (tereke sahiplerinin vefat tarihlerinin de tanzim tarihlerine yakin olduğu düşünölmektedir.) ve sahip oldukları kitap miktarları hususlarına göre listelenmiştir. “Cinsiyet ve Kitap” başlığı altında ise tespit edilen 59 kişinin terekesi arasında sadece 1 adet kadın terekesine rastlanılmış olup; o tereke de bu başlık altında değeriendirilmiştir. Kitap sahiplerinin yaşadıkları mahalleler de tespit edilmiş ve tablolar aracılığı ile sunulmuştur. Ayrıca kitap sahipleri meslek gruplarına göre de değeriendirilmiştir. Burada meslek gruplarına göre sahip olunan kitap sayılarının kıyaslaması yapılmıştır.

Kitap fiyatlarının servetlere oranı da değeriendirilmeye çalışılan diğeri bir alt başlıktır. Öncelikle kişi bazında, sonrasında mahalle bazında kişilerin sahip olduğu kitap sayıları, kitapların toplam fiyatı ve bu fiyatların toplam servetlere oranı mahallelere göre tablolar halinde gösterilmiştir. Son olarak da XVIII.yüzyılda kitap fiyatlarındaki değışmeler değeriendirilmiştir.

İkinci bölümde incelenen kitap terekeleri arasından birtakım özellikleri ile öne çıkan kayıtlar ele alınmış ve bu belgeler transkripsiyonları verilmek suretiyle değeriendirilmiştir.

Üçüncü bölümde ise tespit edilen kitapların terekelerde yer alma sıklığından yola çıkarak XVIII.yüzyılda Galata’da çok okunduğu düşünülen kitaplar tespit edilmiştir. Ayrıca bu kitaplardan en bilindik ve kayıtlarda daha sık geçtiğı düşünülenlerin konularına göre tasnifi yapılmıştır.

Bu çalışmanın sonucunda ise XVIII.yüzyılda Galata bölgesi’nde yaşamış ya da herhangi bir amaçla orada bulunmuş olan insanların neler okuduğı, hangi konularda kitaplara sahip olduğı, bu kitapların değeri ve kitap kültürü hususlarının belirlenmesi amaçlanmaktadır.

Uzun ve zorlu bir süreç olduğunu düşündüğüm bu çalışma esnasında; öncelikle Osmanlıca metin okuyabilme konusunda ilerlememi sağlayan, lisans eğitimim boyunca ve sonrasında birlikte çalıştığım, tez konusu ve başlığını belirlememde ve diğeri çoğı konuda destek aldığım ve benden hiçbir zaman yardımlarını esirgememiş olan yol gösterici hocam Prof. Dr. Bilgin AYDIN’a, süreci yakından takip etme ve yönlendirmeleri ile yardımlarını gördüğüm tez danışmanım Prof. Dr. Ahmet Oğuz İCİMSOY’a, akademik çalışmalarda ilerleyebilmem için beni her daim motive etmeye çalışan, kendisine baktıkça ilham aldığım, her türlü

desteğini gördüğüm saygıdeğer hocam Prof. Dr. Tuba KARATEPE’ye, çalışmalarım sırasında bana her zaman kolaylık sağlayan İSAM Kütüphanesi personeline sonsuz teşekkürlerimi iletirim. Çalışmam süresince her türlü desteğini hiçbir zaman benden esirgemeyen biricik annem Fatma Mine ÖKTEM’e, birtanecik kardeşim Saniye ÖKTEM’e, bu zorlu süreçte bana her zaman sabır gösteren ve yanımda olan sevgili arkadaşım Ezgi ALTUN’a ayrıca teşekkürlerimi iletirim. Çalışmalarımı yürütürken, yüksek lisans çalışmasından ziyadesiyle faydalandığım Esra MUHACİR’e de teşekkürü bir borç bilirim.

Nisa ÖKTEM

ÖZET

Terekeler, bir bölgenin sosyo-ekonomik ve kültürel fotoğrafını ortaya koyabilmek açısından tarihsel bir veri olarak kullanılan birincil kaynakların başında gelmektedir. Bu kaynaklar bazen müstakil olarak tanzim edilmiş defterler halinde olup, bazen de şer'iyeye sicilleri içerisinde yayılmış olarak yer alan belge türleridir. Tereke kayıtları, incelenen döneme ve bölgeye ait kitap kültürü ve entelektüel düzey hakkında araştırmacılara önemli bilgiler vermektedir. Muhallefât listesinde yer alan kitaplar, ölen kişilerin bireysel koleksiyonları olup, bu koleksiyonlar entelektüel kimliklerin belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır. Aynı zamanda bir topluma mensup insanların kitap ile olan ilişkileri sorgulanmadan o toplumun kültürünü değerlendirmek neredeyse olanaksızdır. Zîrâ kitaplar, dinlenerek ya da okunarak insanların fikirlerini geliştirmekte ve bu gelişen fikirler neticesinde o insanların kültür dünyalarını şekillendiren unsurlar oluşmaktadır.

Bu tezde, İstanbul Galata Mahkemesi'nde bulunan XVIII. Yüzyıla ait tereke kayıtları, dönemin kitap, kütüphane ve kültür hayatına ilişkin bilgileri ortaya çıkartmak amacıyla incelenmiştir.

Bu çalışmanın neticesinde ise XVIII.yüzyılda Galata bölgesi'nde yaşamış ya da bir maksadla orada bulunmuş olan insanların neler okudukları, hangi konularda kitaplara sahip oldukları, bu kitapların değerleri ve o döneme ait kitap, kütüphane kültürüne ilişkin hususların belirlenmesi amaçlanmaktadır.

ABSTRACT

Estates are one of the primary sources used as a historical data to reveal the socio-economic and cultural photo of a region. These sources are document types which are either issued in the form of records as detached, or commonly used in Kadı Registers. Estate records provide significant information for researchers about book culture and intellectual level. The books in the Muhallefât list are the individual collection of deceased people and play an important role in defining intellectual identities. It is challenging task to evaluate the culture of a society without questioning the relation between society and books. Because books improve the ideas and contribute people shape their culture by listening or reading.

In this study, the cultural life of Galata district in XVIII. century is research by observing the heritage in Ottoman Kadı Registers. The Kadı Registers sources that are investigated are belonged to Galata Court.

The main goal of the this study is to define the books which were belonged the people who lived in Galata district or found there any reason in XVIII. century, the subject content of these books, the value of the books and the matters of the book culture. Though not claiming to reveal entire book culture in XVIII. century, this study contributes to unearth the book cultures of Galata district.

GİRİŞ

1. Araştırmada İzlenilen Metot

Bu araştırmada kullanılan temel kaynak olan şer'iyye sicilleri, Galata mahkemesine aittir. Galata'yı seçmedeki ilk nedenimiz, Galata'nın bir liman bölgesi olması hasebiyle ve gerek elçilikler ve gerek yabancı tüccar sınıfını barındırmasıyla farklı bir toplumsal yapı arz ediyor olmasıdır.¹ İkinci neden ise bu alandaki araştırmacıların İstanbul ve Üsküdar sicilleriyle ilgili çalışmalarının sayıca fazlalığına karşın Galata ile ilgili çalışma sayısının azlığıdır. Galata sicilleri, toplamda 1040 adettir. Bu sicillerin 375 adedi XVIII.yüzyıla ait sicillerdir. Bu çalışma kapsamında XVIII. yüzyıla ait olan 375 adet defter arasından çalışma evrenimizin %53.86'sını oluşturan 202 adet şer'iyye sicili taranmış, tereke kayıtları içerisinde listesinde kitap yer alanlar ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Pek çok alanda bilinmeyene ışık tutan şer'iyye sicilleri, Osmanlı tarihi çalışmalarında kullanılan en önemli birincil kaynaklardır.

Bu çalışmada ışık tutulmaya çalışılan husus ise XVIII.yy'da Galata bölgesinde yaşayanların neler okuduğu, kütüphanelerinde hangi kitaplara sahip oldukları, bu kitapların değeri ve bu bağlamda dönemin okuma kültürüdür.

Bu çalışma kapsamında taranmış olan 202 adet şer'iyye sicili arasında yer alan tüm tereke kayıtları incelenmiş, kitaplar tespit edilmeye çalışılmıştır. Bunun yanı sıra tereke sahibinin adı, cinsiyeti, oturduğu mahalle, medenî hali, çocuk sayısı ve vârisleri, mesleği, toplam serveti ve kitapları toplamının toplam servetine oranı gibi bilgiler derlenmiştir.

Çok düzenli kaydedilmiş tereke kayıtları yanında değişen yazı şekillerinin okunulabilirlik noktasında doğurduğu zorluk, bazı eserlerin okunamaması, bazı kitap isimlerinin eksik yazılması, varaklarda yer yer yıpranmış ve silinmiş kısımların olması tereke kayıtlarının incelenmesi sırasında karşılaştığımız zorlukları oluşturmaktadır. Hiç şüphesiz bu çalışmada yer alan kitaplar dönemin bütün kitaplarını ve okuma kültürünü yansıtmamaktadır. Dönemin kitap kültürü üzerine bir şeyler söylerken gözden kaçan husus, vefat eden herkesin terekesinin kaydedilmemiş

¹ Taylan Akyıldırım, *259 Numaralı Şer'iyye Sicili Defterine Göre Galata (Metin ve Değerlendirme)*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010, s.IV.

olmasının yanı sıra, sözlü kültür/dinleme kültürü adı verilen bir mecranın olduğu gerçektir.²

2. Galata Şer'iyye Sicilleri

Şer'iyye sicili “kadılar tarafından görülen davalar ile kadıların idarî ve hukukî faaliyetleri sonucu ortaya çıkan her türden belgenin kaydedildiği defter” şeklinde tanımlanabilir. Bu defterler *kadı sicili*, *kadı dîvânı*, *sicillât-ı şer'iyye* ve yaygın kullanımı ile *şer'iyye sicili* adlarıyla tanınmaktadır.³

İslâm hukukunda genellikle mahkemenin noterlik faaliyetlerine ait olan ve kadı onayı ve kararı bulunmayan belgeler “mahzar”, kadı onayı ve kararını ihtiva eden belgelere ise “sicil” denilmiştir. Osmanlılarda ise mahkeme kayıtlarının toplandığı defterler sicil olarak adlandırılmış, deftere kaydedilen belgeler için ise “hüccet” ve “ilâm” terimleri kullanılmıştır.⁴

Sicil tutma geleneğinin Osmanlı Devleti'nde ne zaman başladığı ve bu uygulamanın nasıl kurumsallaştığı bilinmemektedir. Siciller, kadılık müessesesinin ortaya çıkışına bağlı olarak tutulmuş olabileceği gibi, mahkeme faaliyetlerinin artışına ve merkezî hükümetin müdahale ve inisiyatifine bağlı olarak daha geç bir tarihte de ortaya çıkmış olabilir.⁵

Kadıların idarî ve hukukî faaliyetleri sonucu ortaya çıkan şer'iyye sicillerinin tamamı günümüze kadar ulaşamamasına rağmen bugün Türkiye sınırları içerisinde yaklaşık 10.000 adedi İstanbul'a, 10.000 adedi diğer şehirlere ait olmak üzere şimdilik 20.000 adet devasa bir koleksiyondan müteşekkildir.⁶ İstanbul'da bulunan mezkûr 10.000 adet sicil, Şer'iyye Sicilleri Arşivi ile Meşihat Arşivi'nde muhafaza edilmektedir.⁷

Bu sicillerde sadece mahkemeye taşınmış hukukî ihtilâfların kayıtları değil; vakıf senetleri, satım, bağış, ödünç gibi her türlü hukukî işlemler, pazarlarda satılan

² Tülün Değirmenci, “Bir Kitabı Kaç Kişi Okur? Osmanlı'da Okurlar ve Okuma Biçimleri Üzerine Bazı Gözlemler”, *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, 13 (2011), s.7-43.

³ Ekrem Tak, *Diplomatik Bilimi Bakımından XVI-XVII.Yüzyıl Kadı Sicilleri ve Bu Sicillerin İhtiva Ettiği Belge Türlerinin Form Özellikleri ve Gelişimi*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2009, s.57.

⁴ a.g.e., s.57

⁵ a.g.e., s.59

⁶ Esra Muhacir, *XVII. Yüzyılda Üsküdar'da Kitap Kültürü*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013, s.2.

⁷ Bilgin Aydın, İlhami Yurdakul, İsmail Kurt, *Şeyhülislâmlık (Bâb-ı Meşihât) Arşivi Defter Kataloğu*, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2006, s.294.

ürünlerin fiyat listeleri, esnafla ilgili nizamnâme ve standartlar, miras taksimleri ve vasiyetler, evlenme ve boşanmalar, kamuya ait binaların imar ve tamir bilgileri, merkezden gelen hüküm ve fermanların sûretleri yer almakta, özetle Osmanlı hukukî, sosyal ve iktisadî hayatının zengin bir fotoğrafı bu sicillerde karşımıza çıkmaktadır.⁸

Bu arşiv malzemeleri sadece bizim kültürümüz için değil, aynı zamanda bugün Osmanlı toprakları üzerinde kurulmuş birçok ülke için de büyük bir önem arz etmektedir.⁹ Sicillerin, Osmanlı iktisadî, hukukî, idarî ve ictimâî hayatı üzerine yapılacak tarihi çalışmalarda kullanılması gerekli olan en önemli kaynaklar arasında olmasına karşın, bu siciller günümüze gelene kadar büyük kayıplara uğramıştır. Osmanlı şehirlerinde sıkça rastlanan yangınlar, suistimaller ve kadıların sicillerini haleflerine devri sırasında karşılaşılan problemler bu önemli arşiv malzemesinin büyük oranda yok olmasına sebep olmuştur.¹⁰ Bu sebepler içerisinde en tahrip edici ve sayıca fazla kayıba neden olan sebep elbette ki yangınlardır. Bu yangınlar çoğu zaman şehrin geniş bir bölümünde etkili olmuş ve mahkemelerle birlikte mevcut sicillerin tamamı da yanmıştır.¹¹

İstanbul mahkemelerine ait ve bugün elimizde bulunan kadı sicilleri ise yaklaşık 10.000 civarındadır. Bu koleksiyon içinde İstanbul sicillerinin önemi büyüktür. İstanbul, üç kıtaya yayılan bir imparatorluğun merkezi olmasının ötesinde; bünyesinde dinî ve etnik çeşitliliği de en zengin biçimde barındırmaktadır. Bizans döneminden intikal eden Hristiyan unsurların yanına fetihle birlikte eklenen Müslüman-Türk unsurlar ve İspanya başta olmak üzere Avrupa'dan göç etmek zorunda kalan Yahudiler üç imparatorluğa (Roma, Bizans, Osmanlı) merkezlik yapmış İstanbul'a ayrı bir çeşitlilik ve zenginlik kazandırmıştır.¹²

Galata sicilleri hüccet, ilâm, vakıf gibi çeşitli isimlerle kataloglardaki yerini almıştır. Bunlardan hüccet ve ilâm sicilleri kadıların yargı (kaza) faaliyetleri ile idarî

⁸ Esra Muhacir, a.g.e., s.3.

⁹ Türkiye dışında bulunan şer'iyye sicillerinin hangi ülkelerde bulunduğu dair ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Birol Ülker-Bilgin Aydın, "Türkiye Haricinde Bulunan Osmanlı Kadı Sicilleri", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, s.16 (2004) : 201-214 ; Baltacı, a.g.m., s.130.

¹⁰ Esra Muhacir, a.g.e., s.4.

¹¹ Bilgin Aydın, "Osmanlı Dönemi İstanbul Mahkemelerinde Sicillerin Korunması ve Şer'iyye Sicilleri Arşivinin Kurulması", *Arşiv Araştırmaları Dergisi = Turkish Journal of Archival Studies*, 1 (1999). s.57.

¹² İstanbul Kadı Sicilleri Galata Mahkemesi 5 numaralı sicil (H. 983-984 / M. 1575-1576). haz.Mehmet Akman ; kontrol eden M. Âkif Aydın ; proje yönetmeni M. Âkif Aydın; editör Coşkun Yılmaz. – İstanbul : Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2011.

faaliyetlerine ait şer'i belgeleri ihtiva eder. Toplamda 1040 adet olan Galata sicillerinin en eski tarihli H.943-959 tarihleri arasındadır.

3. Tereke Kayıtlarında Kitaplar ve Hususiyetleri

Osmanlı Devleti her türlü ekonomik etkinliği mümkün olduğunca kayıt altına almayı istemiş ve bunu büyük ölçüde de başarmıştır. Ölen kişilerin mal varlıklarının kaydedilmesi de bu çabanın doğal bir sonucu olmuş ve böylece ortaya tereke defterleri çıkmıştır.¹³ Terekelerin müstakil defterler halinde tutulması yalnızca İstanbul, Bursa, Edirne gibi büyük şehirlere mahsustur. Diğer yerlerde, genellikle şer'iyye sicilleri arasında dağınık bir halde bulunurlardı.

Tereke defterlerine vefat eden her kişinin terekesi kaydedilmemekteydi. Terekenin kaydedilmesinde varislerden birinin metrukâtın taksimi için mahkemeye müracaat etmesi, ölen şahsın vârisi yoksa terekenin beytü'l-mala devredilmesi için kadının terekeye el koyması veya vâris mecnun ya da henüz ergenlik çağına ermemiş kimsesiz bir sâbi ise yetimin hakkını korumak maksadıyla mahkemenin terekeye müdahale etmesi gibi sebepler rol oynamaktaydı.¹⁴ Hatta İnalçık'a göre metrukâtın kaydedilmesi esnasında "resm-i kısmet" adı altında bir miktar verginin alınması vârislerin mahkemeye müracaatlarını büyük ölçüde engellerdi.¹⁵

Farklı meslek gruplarından olan kişilerin terekeleri ayrıntılı bir şekilde incelendiğinde sahip oldukları kitaplarla entelektüel yaşamlarına, geri kalan eşyalarla ise sosyo-kültürel yaşam düzeylerine ilişkin izler sürebilmek mümkündür. Tereke kayıtları ölen kişinin mesleği, sosyo-ekonomik düzeyi, sahip olduğu eşyalar ve geriye bıraktıkları aile efradı hakkında bilgiler içerdiği için müteveffanın yaşamına bir ayna tutmamızı sağlar ve sosyal tarih çalışmalarının vazgeçilmez kaynakları olarak karşımıza çıkarlar.

Tereke kayıtları, o bölgede yaşayan her kesimden insanın gündelik hayatına dair önemli bilgiler içermektedir. Bu çalışmada özellikle üzerinde durulan alan, terekelere kaydedilmiş olan kitaplardır. Ölen kişilerin sahip olduğu kitaplar ve bu

¹³ Saadet Maydaer, "XVI.Yüzyılda Bir Osmanlı Müderrisi : Mevlana Muslihiddin Efendi ve Mirası", *Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 20, 1 (2011), s.118.

¹⁴ Ali İhsan Karataş, "Tereke Kayıtlarına Göre XVI. Yüzyılda Bursa'da İnsan-Kitap İlişkisi", *Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8, 8 (1999), s.318.

¹⁵ Halil İnalçık, "XVI. Asır Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Kaynakları," *İÜİFM*, c.XV, s.51.

kitapların maddi değeri yanı sıra bazı te'lif eserlerin tarihine dair izleri dahi tereke kayıtlarından takip etmek mümkündür.

Terekelerde yer alan kitaplardan hareketle yapılan akademik çalışmalar, bize incelenen dönemin ilmî-fikrî ortamı hakkında bilgi vermesinin yanı sıra, hangi yazarların halk arasında rağbet gördüğü, mevcut kitapların hangi ilim dallarına ait oldukları, kitapların maddi değerleri vb. pek çok konuda aydınlatıcı olmaktadır.¹⁶

Osmanlı kültüründe kitap sahiplerinin mensup olduğu sosyal sınıflara bakacak olursak; müderris, kadı, naib, molla, imam gibi devrin entelektüel sınıfını teşkil eden ulema ile şeyhlerin diğer meslek gruplarına nazaran daha fazla kitaba sahip olmaları şaşırtıcı değildir.¹⁷ Zîrâ, bu sınıfın mesleklerinden ötürü kitaba ve kitap sahibi olmaya olan merakı toplumun diğer kesimlerine nazaran daha fazladır.

4. XVIII. Yüzyılda Galata

İstanbul'un tam karşısına düşen Galata, farklı milliyetten insanların yaşadığı bir yerdir.¹⁸

“İslambol'un tamâm orta yerinin karşısında Galata ta'bîr ederler bir 'azîm dahi vardır. Gûyâ Karadeniz Boğazı'na doğru bir alçak tağ çekilmiş gitmiş ol tağın yüzündedir. Bu Galata didigimiz yetmiş iki millet bunda mevcûddur denilse belki hilâf olmya.” (147b)

Galata bölgesine genel olarak Bizans döneminde “karşı” mânasında Pera denirdi. Bu kelime, yabancı tüccarların yaşadığı bölgeye karşı yerli Bizans halkının yabancılığını da ifade etmekteydi. Klasik Osmanlı devrinde bugünkü Tünel-Galatasaray arası Galata'nın kuzey sınırını, bugünkü Kasımpaşa batı sınırını, Tophane ise doğu sınırını meydana getirmektedir.¹⁹

XV. yüzyıla kadar Galata surlarıyla çevrili bölge (intra muros) Pera diye bilinmekteydi ve Bizans dönemi Galata'sı da bu kısmı kapsamaktaydı. Bu topografik sınırlama Galata'nın sosyo-kültürel tarihi bakımından da geçerli olmalıdır. Çünkü XVI. yüzyıldan itibaren surun dışında kalan ve Beyoğlu denilen kesimde, buraya yerleşen yabancıların ve bunların temsilcilikleri, kiliseleri ve sivil mimarileriyle eski

¹⁶ Saadet Maydaer, a.g.m., s.120.

¹⁷ Esra Muhacir, a.g.e., s.11.

¹⁸ Bahir Selçuk, Halil Tuğluk, “Bir Mecmuanın Işığında 18.Yüzyılda İstanbul”, *Akademik Bakış*, 16 (2009), s.219.

¹⁹ İlber Ortaylı, “Galata”, *DİA*, XIII, İstanbul 1996, s.303-307.

Galata'dan ayrı bir fiziki sosyal doku ortaya çıktı. İstanbul tarihi içinde bu iki dilimin farklı olarak ele alınması gerekir.²⁰

XVII ve XVIII. yüzyıllarda Galata denen idari bölge Venedik Sarayı, Fransa Sarayı, Polanya (Lehistan) sefareti, Hollanda, İsveç elçilikleriyle ve yeni kilise ve yerleşim üniteleriyle eski surların dışına taşdı. Bu yüzyıllarda Fransa Doğu Akdeniz'de en etkin ticari, kültürel ve dini kurumlara sahipti. Bu dönemlere ait Galata kadı sicilleri gibi zengin tarihi kayıtların yanında Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki "Düvel-i Ecnebiyye defterleri" serisi ve Fransa, Avusturya, Venedik arşivleri şüphesiz Galata'nın içtimaî hayatını çizen zengin belgeler ihtiva etmektedir. Pera denen Galata'da Adorno, Campofegoso, Doria, Botteghe, Ocase gibi aileler vardı. Bu Cenevizli tüccar ailelerin İtalyan tipi hayat tarzları yerini XVII. yüzyıldan itibaren ağırlıklı olarak Fransız dili, kültürü ve hayat tarzına bırakmaya başladı.²¹

XVIII. yüzyılda, yani Osmanlı Devleti'nin Westphalia barışına göre oluşan milletlerarası diplomatik düzeni benimsemeye başlamasına kadar Galata'daki yabancı misyonların günlük yaşayışı kendine has bir gelişme gösterdi. Yabancı elçilik heyetleri ve onlara bağlı tüccar ve rahip grupları arasındaki ilişkiler Galata'nın sosyal hayatına canlılık kazandırdı.²²

İçinde yer aldığı kent organizasyonu içinde “ötekilik”, “farklılık”, “başkalık” kavramlarını tarihte en çok bünyesinde barındıran yerlerden biri Galata olmalıdır. Üstelik bu gerçeklik, bölgede sadece Osmanlı yüzyılları için geçerli değil, bütün tarihi boyunca kısmen ya da tamamen gözlemlenebilecek bir gerçekliktir. Ama belki de tarihi boyunca Galata için ait olduğu siyasi organizasyona eklenmenin, onunla entegrasyonunun yoğunluk bakımından en fazla olduğu devir Osmanlı devirleridir denilebilir. Nitekim kentin Osmanlılar tarafından fethinden çeyrek asır sonra “Osmanlılık” kimliğine kavuşmaya başladığı tespit edilebiliyor. Bu, şüphesiz Galata'nın Doğu Roma (*Bizans*) devirleriyle karşılaştırıldığında bir farklılık olarak öne çıkacaktır. Çünkü Galata, tarihi boyunca ait olduğu siyasi yapının sosyal, ekonomik ve kültürel olarak hep “dışında” kalabilmiş bir ayrık otu gibidir. Galata Bizans iken yani İstanbul'un Osmanlılarca fethinden önce hep “Bizanslı olmayan”, “Bizans'ın dışında olan” bir kompartıman görünümünde idi. Bu özelliğini Osmanlı

²⁰ a.g.e., s.303

²¹ a.g.e., s.304

²² a.g.e., s.304

fethinden sonra kısmen sürdürmüştür. Kentin Osmanlı kimliği ile, hiçbir zaman tamamen olmasa da, bütünleşmesi 17 ve 18. asırlarda olacaktır.²³

Evliya Çelebi, seyahatnâmesinde Galata'da yaşayan halkı birkaç sınıfa ayırmıştır. Bunlardan ilki gemiciler, ikincisi tüccarlar, üçüncüsü sanatkârlar, dördüncüsü marangozlar ve son olarak beşincisi de kalafatçılardır. Evliya Çelebi'nin verdiği bilgiye göre bunların birçoğu Arabistanlıdır.²⁴

Galata, tipik Osmanlı-Türk şehirciliğinden farklı yapısı ile dikkat çeker. Zira burayı herhangi bir Osmanlı kenti ya da bölgesinden ayıran birtakım unsurlar vardır. Her şeyden önce Galata, bir liman şehridir ve bu özelliği onun ekonomik, demografik ve kültürel özelliklerine biçim veren faktörlerden en önemlisidir. Osmanlı'nın İstanbul'u fethi, Galata'nın bu özelliklerinde herhangi bir değişikliğe yol açacak bir sonuç doğurmamıştır. Kentin doğrudan Osmanlı yönetimine alınması ve Cenevizlilerin Bizans devrindeki özerkliklerine son verilmesi ve bölgede Müslümanların nüfusça giderek artışı elbette Galata'nın tarihi açısından yeni bir olgudur. Ancak bu gelişmeler, bölgenin kozmopolit yapısını ve kendine özgü karakterini çok da değiştirmemiştir. Galata, daha sonra da Pera, her zaman kendine özgü havası, kuralları ve unsurlarıyla göze çarpmıştır. Kentte yabancı tüccarlar ve elçilerin varlığı bile onu başkentten diğer bölgelerinden ayıran önemli bir unsuru haline gelmiştir.²⁵

Robert Mantra'nın belirttiğine göre “Galata ticaretinin kendi yasaları, kendi gelenek ve adetleri vardı”.²⁶ Galata limanının, kendine özgü bu yapısı Galata'yı şüphesiz Haliç'in güney kıyılarındaki diğer limanlardan daha farklı bir konuma yerleştirmiştir. Liman ve limana bağlı uluslararası ticaret, Galata'nın demografik, ekonomik ve kültürel özelliklerinin temelidir. Galata ile ilgili yapılacak araştırmalarda bu özellik iyi bilinmelidir.²⁷

Galata, böyle önemli bir uluslararası ticaret limanı olması hasebiyle birçok farklı unsuru bünyesinde barındırıyor ve bu durum, kenti ticari ve kültürel

²³ Taylan Akyıldırım, a.g.e., s.1

²⁴ Mehmed Zillioğlu, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Üçdal Neşriyat, c.1, İstanbul 1976, s.301.

²⁵ a.g.e., s.5

²⁶ a.g.e., s. 6

²⁷ a.g.e., s. 6

bakımlardan oldukça farklı kılıyordu. Liman ve ticaret, Galata'nın nüfusunu ve bu nüfusun dağılımını belirleyen en önemli etkendi.²⁸

“Kentte Müslüman nüfus önceleri azdı, daha sonraları özellikle İspanya'dan Osmanlı ülkesine sığınan Müslümanların bu bölgeye yerleştirilmeleriyle kentte yeni bir populasyon oluştu. İlk yerleşim alanı Arap Camii civarındır. Zamanla Galata'da Müslüman nüfus artmıştır. II. Bayezid devrinde kurulan Galata Sarayı mektebi ve Galata Mevlevihanesi Galata'ya Müslüman nüfusu çekmeye başlayacaktır. Kentte inşa olunan bedesten, han, hamam ve camilerle Galata'da Müslüman nüfus kökleşecektir. Özellikle 16. asrın sonunda inşa edilen Galata bedesteni kentin ekonomik ve sosyal yaşamında çok önemli bir yere sahip olmuştur. Kente fetihten hemen sonra bir voyvoda ve kadı tayin edilmişti, zamanla Galata'da Osmanlı idaresi yerleştikçe merkezden atanan pek çok görevli Galata'da görev yapmıştır. Galata gümrüğünün başındaki gümrük emini, yağ kapanı emini, kalafatçıbaşı, muhtesib, içki emini gibi memurlar bunlardan bazılarıdır. Pera'daki elçiliklerde elçilerin ve maiyetlerinin güvenliğini sağlayan yeniçeri ocağından neferler olan yasakçı taifesi de Galata'nın Müslüman nüfusunu oluşturan unsurlardandır.”²⁹

Tüm bu özellikleri ile Galata demografik ve kültürel bakımdan tipik sur içi mahallelerinden ya da Eyüp ve Üsküdar'dan farklı bir konuma yerleşmektedir. Galata, bünyesinde barındırdığı yapısıyla Osmanlı başkentinden ayrı bir özellik göstermekteydi.

Sayılan bütün bu özellikler, Galata'yı sosyo-ekonomik araştırmalar için cazip bir hale getirmektedir. Avrupalı tüccar ve elçilerle maiyetlerinin varlığı, limanın tamamen Batı'dan gelen ya da Batı'ya giden gemilere ev sahipliği yapıyor oluşu, bu baş döndürücü ticaretin arasında Müslüman tüccarları ve iş kollarının varlığı, bölgede mevcut Osmanlı resmi memurları, kentte yaşanan şiddetli ve çarpıcı yaşam

²⁸ a.g.e., s. 6

²⁹ a.g.e., s. 7

Osmanlı Galatası'nın ekonomik, sosyal ve kültürel bakımdan incelenmesini zorunlu kılıyor.³⁰

³⁰ a.g.e., s. 8

1. BÖLÜM

1.1 Bir Kültür ve Hafıza Nesnesi Olarak Kitap

İslam'ın nesnesel ve kavramsal zemininde ilk kitabın Kur'an olması nedeniyle Osmanlı ideolojisi de selefleri gibi kitaplara kutsal bir anlam yüklemiş, bu sebeple klasik çağ boyunca Osmanlı sosyal yaşamında kitap, kutsalın korunmasına dair hassasiyetten ötürü kolay ulaşılamaz bir nesne haline dönüşmüştür.³¹

En yoksul evde bile bulunabilecek bir hasır, çanak ya da ilkel bir zirai nesne gibi Osmanlı evlerinin her birinde bir kitap olduğunu söylemek zordur. Ancak kutsalın yaşamın merkezinde olması nedeniyle hemen hemen her evde, en azından iç içe evlerde oturan akrabaların en büyüğüne ait olan bir odada kitaptan çok kutsal bir obje olarak algılanan bir Kur'an nüshası bulunurdu.³²

Osmanlı'da kitap sosyal yaşamda ulaşılabilen nadide nesnelerden biriydi. Nadide olduğu için sanatsaldı, sanatsal olduğu için ticari, ticari olduğu için de alım gücü olmayanlar için çoğunlukla ulaşılması güç bir meta idi. Medrese ve camilerde açılan kitaplıklar ve zamanla ortaya çıkan vakıf kütüphaneleri sosyal yaşamda kitabın en rahat ulaşılabildiği mekânlardı. Kitap nesnesine ekonomik ve coğrafi şartlar nedeniyle ulaşamadığı durumlarda sözlü anlatım geleneğinin devam ettiği Osmanlı sosyal yaşamında önceki kuşaklardan kalıntılanmış hafızaya alma yöntemiyle kitaba dolaylı da olsa işiterek sahip olunabiliyordu. İslam ortaçağı süresince kitapları özel mekânlarda okumak yerine toplu ortamlarda yüksek sesle yapılan okumaları dinleyerek öğrenmek daha gözde bir yöntemdi.³³ Kültür tarihçisi Roger Chartier, 'yüksek sesli okumadan sessiz okumaya geçiş'in XV-XVI.yy'da gerçekleştiğini vurgulamış ve bu tarihe kadar okumanın 'sesli' yapılan bir eylem olduğunu dile getirmiştir.³⁴ Camiler, medreseler, selamlık sohbetleri sırasında hafızaya alınan bilgi ötekine ya da sonrakine aktarılıyor bu bilgi aktarım yöntemi sıradan bir Osmanlı insanı için yeterli olabiliyordu.³⁵

³¹ Ekrem Saltık, *Osmanlı Sosyal Hayatında Kitap*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2007, s.iii.

³² a.g.e., s.iii.

³³ Özer Soysal, "Osmanlı'da Neler Okundu, 'Kütüphane Kurumu' Nasıl Algılandı, Kurumlaşan 'Gelenek' Yoksa 'Kütüphane Kültürü' Müydü?", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 50, 2 (2010), s.165.

³⁴ a.g.m., s.165.

³⁵ a.g.e., s.iii.

İsmail Erünsal'ın Osmanlı vakıf kütüphaneleri üzerine yazdığı kapsamlı çalışmasındaki³⁶ tespitlerine göre 18.yy'da kütüphanelerin sayısında önemli bir artış görülmektedir. 17. yüzyılın sonlarında ulema ve öğrencilere açık medrese ve türbe kütüphaneleri, hem ulema ve öğrencilere hem de halka açık camii ve tekke kütüphaneleri dışında müstakil kütüphaneler kurulmaya başlanır. Bu kütüphanelerin ilk örneği 1661'de kurulan Köprülü Kütüphanesi'dir. Erünsal'a göre 18.yy'da kütüphanelerin sayısındaki önemli artışın nedenlerinden biri okuma-yazma oranının artışı olmakla birlikte esas sebep halkın ihtiyacından çok medrese öğrencilerinin ihtiyaçlarıdır. Dahası bu dönemde sadece kütüphanelerin sayısı artmamış, kütüphanelerin koleksiyonları da yapılan bağışlarla zenginleşmiştir.³⁷

Osmanlı kitap kültürü, XVIII. yüzyıla kadar yazma eserlerden oluşan bir geleneği temsil ediyordu. Bu geleneğin önemli bir hususiyeti ise tek nüsha eserlerin vaziyetidir. Kitap müellifi çok sınırlı bir kitleye hitap eden eserler ürettiği için tereke kayıtları tek nüsha eserlerin tespiti bakımından da önemlidir.³⁸ Yazma kültürünün hakim olduğu dönemlerde, müellif ya da müstensihlerin pek çoğu, medreselerde okumuş ilmiye sınıfına mensup müderris ve kadılar, askerî sınıfa mensup zengin insanlar yahut padişah veya saraylılar için değil, kendisi ya da yakın dost veya akraba çevresi için yazardı.³⁹ Osmanlı müstensih, hattat ve kâtiplerinin başkaları için çoğalttıkları eserlerin başında Kur'an-ı Kerîm ve dua mecmuaları bulunurdu. Toplumda en çok talep edilen ve bu nedenle ticari bir amaca yönelik olarak çoğaltılan Kur'an-ı Kerîm ve dua mecmuaları hayır amaçlı olarak çok miktarda vakfedilirdi. Osmanlı'da kitap, yalnızca evlerde sahip olunan eşyalardan biri ya da medrese ve tekkelerde okutulan/okunan bir eğitim aracından ibaret değil, aynı zamanda alınıp satılabilen ciddi piyasası olan bir ticaret ürünüydü.⁴⁰

Osmanlı kitap kültürünün önemli aşamalarından biri de yazmadan basmaya geçiş aşaması ve matbaa tartışmalarıdır. Bu bağlamda ilk basmaların yazma

³⁶ İsmail E. Erünsal, *Türk Kütüphaneleri Tarihi, II, Kuruluştan Tanzimat'a Kadar Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1991.

³⁷ Tülün Değirmenci, a.g.m., s.34.

³⁸ a.g.e., s.11.

³⁹ Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam*, çev. Elif Kılıç, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1997, s.204.

⁴⁰ Esra Muhacir, a.g.e., s.11.

kültüründen hemen ayrılmadığı, söz konusu zihinsel sürecin on dokuzuncu yüzyılın sonlarında tamamlanabildiği tespiti çıkarılmıştır.⁴¹

Osmanlı kültüründe kitabın oluşumu ve yaygınlaşması bakımından medresenin rolüne dair verilen en güzel örneklerden birisi Turgut Cansever'in *Osmanlı Şehri* isimli çalışmasında bahsi geçen bir Osmanlı şehrinin kuruluşunu anlattığı kısımdır.⁴²

*“Kural şöyle : bir şehri kurmak için gelen işçiler, evvelâ hamamı inşâ ediyorlar, şehri kuracak insanların tertemiz pak olabilmeleri, çalışanların temizliklerini sağlamak için. Bundan sonra medrese inşâ ediliyor, bilginin ortamının kurulması için. Sonra camii inşâ ediliyor. Daha sonra etrafında evler ve mahalleler inşâ ediliyor, yavaş yavaş.”*⁴³

Cansever'in bir şehir kurulurken hayat alanlarının inşâ sıralamasını yaptığı bu tasnifinde medreselerin ikinci sırada yer alması, bizlere o dönemin toplumun bilgi ve ilim ortamlarına verdikleri önemin yanı sıra bir toplumda kitap kültürünün nasıl oluştuğu hakkında da önemli ipuçları vermektedir.

1.2. XVIII. Yüzyıl Galata Sicillerine Göre Kitap Sahipleri ve Kitap Mevcutları

Bu araştırmada Galata kadılığı sicillerinden XVIII.yüzyıla ait siciller incelenmiştir. 1040 adetten oluşan Galata sicillerinin 375 tanesi XVIII.yüzyıla ait siciller olup bu çalışma kapsamında 375 adet sicilden 202 tanesi taranmış, tereke kayıtları içerisinde listesinde kitap olanlar ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

İncelenen 202 sicil defteri içerisinde 59 kişiye ait tereke kaydında, aynı tereke kaydı içerisinde tekrarlanan kitap isimleri çıkarıldığında toplam 2.219 adet kitap ismine rastlanmıştır. XVII.yy'da Üsküdar'daki kitap kültürünü inceleyen benzer çalışmadaki⁴⁴ kitap miktarının sayıca çok daha az olduğu göz önüne alındığında bu sayının kayda değer bir rakam olarak ortaya çıkmış olduğu

⁴¹ Abdullah Taha İmamoğlu vd., ed. Berat Açı, *Osmanlı Kitap Kültürü-Carullah Efendi Kütüphanesi ve Derkenar Notları*, Nobel İlem Kitaplığı, İstanbul 2015, s.8.

⁴² Esra Muhacir, a.g.e, s.11.

⁴³ Turgut Cansever, *Osmanlı Şehri*, Osmanlı Toplum V, ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s.516.

⁴⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Esra Muhacir, a.g.e.

söylenilebilir. Bu kıyaslamadan yola çıkarak XVIII.yüzyılda XVII.yüzyıla oranla terekelerdeki kitap kayıtlarının giderek arttığını söylemek mümkündür.

Kitap sahiplerinin terekelerinde yer alan kitapları kronolojik olarak sıralayıp incelediğimizde kitap sayısında düzenli bir artıştan söz edilemez. 59 kişiye ait tereke kayıtlarında 2 şahsın terekesinde tarih kaydı bulunmamaktadır. 1701-1779 yılları arasında, 1701-1704 yılları arasında ve 1718, 1762 ve 1779 yıllarında tanzim edilen terekelerde kitap kayıtlarının yoğunlaştığını görmekteyiz. 1704-1709 ve 1711-1714 yılları arasında düzenlenmiş olan veya bu yıl aralığında vefat eden kişilerin terekelerinde ise hiçbir kitap kaydına rastlanılmamıştır. Aynı şekilde 1725-1734 ve 1765-1778 yılları arasında kayıtlı olan terekelerde de hiçbir kitap kaydına rastlanılmamıştır. Diğer yıllarda ise her sene en az ikişer kişinin terekesinde kitap kaydı görülmektedir.

Tablo 1.1 : Kişilerin sahip oldukları kitap sayılarına göre kronolojik listesi

Şahıs Adı	Hicri Tarih	Miladi Tarih	Kitap Adedi
Şaban Efendi ibni Mustafa	1113	1701	37
Canibi Ahmed Efendi bin Ali	1114	1702	19
Lütfullah Efendi bin Abdullah	1115	1703	6
Elhac ibn-i Cafer ibni Abdullah	1115	1703	18
Ebubekir Efendi bin Abdülbaki bin Hayati Efendi	1115	1703	188
Süleyman Efendi ibni İbrahim ibni Abdullah	1115	1703	107
Abdullah Efendi bin Abdurrahman	1122	1710	11
Esseyid Mustafa ibni Esseyid Mehmed bin Esseyid ?	1127	1715	24
Eşşeyh İbrahim Efendi bin Mehmed	1130	1717	13
Şeyh Ali Efendi bin Abdulgaffar bin Abdullah	1130	1717	25
Eşşeyh Hüseyin Efendi bin Ali bin Abdullah	1131	1718	46
Abdülalim Efendi ibni'l merhum Ahmed Efendi ibni Abdurrahman	1131	1718	97
Eşşeyh Elhac Mustafa Efendi bin Hızır Çelebi	1131	1718	145

Mustafa Efendi bin Mehmed	1133	1720	94
Feyzullah Efendi bin Hasan bin Hüseyin	1134	1721	23
Mehmed Efendi bin Ahmed bin Abdullah	1134	1721	10
Mehmed Efendi bin Ahmed bin Resul	1135	1722	7
Mustafa ibni Ali Ahmed bin Mehmed	1136	1723	14
Ahmed Efendi ibni Elhac Mehmed Efendi	1137	1724	9
Hacı Hüseyin Efendi ibni Abdullah	1137	1724	21
Abdülbaki Efendi ibni Abdullah Efendi	1137	1724	15
Fahri Paşa Eşşeyh Mehmed Efendi Elhac ? bin Abdullah	1148	1735	37
Şeyh Mehmed Emin Efendi bin Abdülkerim Efendi bin Ahmed	1151	1738	76
Elhac Mehmed Efendi bin Osman bin Abdullah	1153	1740	34
Esseyid Elhac Mustafa bin Elhac Âli bin Derviş	1154	1741	6
Ahmed Efendi ibni Süleyman Abdullah	1154	1741	7
Molla Âli bin Elhac İsmail	1155	1742	6
Esseyid Mustafa Efendi ibni Esseyid Abdullah	1157	1744	11
Kâtip Ömer Efendi ibni Osman bin Ömer	1158	1745	24
Hoca Havva Hatun ibnetü Ahmed Efendi	1160	1746	13
Elhac Ömer ? ibni Mehmed Efendi ibni Halil	1161	1747	96
Mehmed Efendi ibni Abdullah	1161	1747	14
İshak Efendi ibni İsmail	1162	1748	45
Ebubekir Efendi ibni Mustafa bin Abdullah	1162	1748	21
İshak Efendi	1162	1748	22
Lütfullah Efendi ibni Mustafa ibni Mehmed	1162	1748	32
Ömer Efendi ibni Mustafa bin Abdullah	1163	1749	9

Zaim Mehmed Ağa ibni Kenan bin Abdullah	1164	1750	23
Mazhar Ağa bin Elhac Sinan Bey	1164	1750	32
Sipahi Mehmed Kaptan ibni Ahmed bin Mehmed	1164	1750	9
Molla Salih Çelebi ibni Ali bin Mehmed	1165	1751	13
Mehmed Efendi ibni Ali bin Abdullah	1166	1752	30
Elhac Ahmed ? İbni Mehmed bin Süleyman	1167	1753	6
Mehmed Hafız Efendi ibni Abdullah	1168	1754	16
Abdullah Efendi ibni Abdullah	1169	1755	26
Mustafa Efendi	1169	1755	11
Esseyid Hasan beşe ibni Mustafa bin Abdullah	1171	1757	5
Elhac Halil Ağa ibni Eyüb bin ?	1172	1758	1
Elhac İsmail Efendi ibni Elhac Mustafa Efendi	1173	1759	10
Eşşeyh Halil Efendi ibni ? bin Abdullah	1173	1759	29
Ahmed Efendi ibni Abbas Efendi	1173	1759	16
Süleyman Cemil Efendi ibni Hüseyin	1173	1759	62
Mehmed Efendi ibni ? bin Abdullah	1174	1760	18
Esseyid Mustafa Efendi ibni Elhac Ahmed Efendi	1174	1760	25
İbrahim Efendi ibni ? bin Elhac Hüseyin	1176	1762	52
Eşşeyh Ahmed Efendi ibni Eşşeyh Hüseyin Efendi	1178	1764	21
Esseyid Şerif Mehmed Efendi	1193	1779	466
Ekinci Elhac Mehmed bin Yusuf bin Abdullah	t.y.	t.y.	27
Elhac Abdullah Efendi ibni ? Efendi	t.y.	t.y.	12

Elde ettiğimiz kayıtlardan en erken tarihli olanı (H.1113/M.1701) Şaban Efendi ibni Mustafa'nın terekesidir.⁴⁵ XVIII.yüzyılın başlangıcında yer alan bu tereke kaydı müteveffanın sahip olduğu malların bir dökümünü tespit etmek üzere hazırlanmıştır. Terekede öncelikle tereke sahibinin oturduğu mahalle, adı ve sırasıyla eşi ve çocukları olmak üzere birinci derece varislerinin isimleri zikredilmektedir. Son olarak varislerine bırakılan miras taksiminden bahsedilip tereke tarih kaydı ile bitirilmektedir. Şahsın terekesindeki muhallefât listesine Mushaf başta olmak üzere kitap kayıtlarından başlanılmıştır ve bu listenin neredeyse tamamının kitaplardan oluştuğunu söylemek mümkündür. Eşya olarak sadece sim bıçak kaydı yer almaktadır. Buna dayanarak çıkarılabilecek yorumlardan birisi müteveffanın kitapsever bir özelliğinin olabileceği yönündedir.

Bu çalışma kapsamında değerlendirilen tereke kayıtlarının ilk tarihlisi H.1113/M.1701, son tarihlisi ise H.1193/1779'dur. İncelenen terekelerdeki kitaplar genelde listede ilk sırada yer almaktadır, ancak bu terekeler için standart bir uygulama değildir.⁴⁶

1.3. Cinsiyet ve Kitap

Daha önce yapılmış tereke çalışmalarına baktığımızda genelde kitap sahipleri arasında kadınların varlığından bahsedemeyiz.⁴⁷ Bu çalışmada incelenen terekelere baktığımızda ise Galata'da kitap sahibi olan 59 kişiden sadece bir kadın terekesine rastlanılmıştır.

Hoca Havva Hatun ibnetü Ahmed Efendi'ye ait olan bu tereke H.1160/M.1746 yılına aittir.⁴⁸ Hoca Havva Hatun'un terekesindeki kitap kayıtları mushaftan başlamak üzere toplamda 13 adettir. Sahip olduğu kitapları arasında en pahalı eserlerin Türkî risale 900 akçe olmak üzere sonrasında 800'er akçelik Envarü'l-aşikin ve Muhammediye isimli eserler olduklarını görmekteyiz. Şahsın kitaplarının toplam servetine oranı ise %26.73'tür.

⁴⁵ GŞS: No: 213/v3. Metnin orijinali için bkz. Ek.1

⁴⁶ Esra Muhacir, a.g.e., s.15.

⁴⁷ a.g.e., s.15.

⁴⁸ GŞS: No:340/v12. Metnin orijinali için bkz. Ek.2

Tablo 1.2 : Hoca Havva Hatun'un terekesindeki kitap sayısı ve serveti içerisindeki oranı

Toplam Kitap Sayısı	Toplam Kitap Fiyatı	Toplam Servet	Kitaplarının Toplam Servete Oranı %
13	5.370	20.088	%26.73

Hoca Havva Hatun'un terekesindeki toplam kitap fiyatının incelenen tüm terekelerdeki toplam kitap fiyatlarına oranı ise %0.29'dur. Müteveffanın toplam kitap sayısının incelenen tüm terekelerdeki toplam kitaplarının sayısına oranı ise %0.58'dir.

Tablo 1.3 : Müteveffanın terekesindeki toplam kitap fiyatının incelenen tüm terekelerdeki toplam kitap fiyatlarına oranı

Müteveffanın terekesindeki toplam kitap fiyatı	İncelenen tüm terekelerdeki toplam kitap fiyatı	Oranı
5.370	1.827.515	%0.29

Tablo 1.4 : Müteveffanın toplam kitap sayısının incelenen tüm terekelerdeki toplam kitap sayılarına oranı

Müteveffanın sahip olduğu toplam kitap sayısı	İncelenen tüm terekelerdeki toplam kitap sayısı	Oranı
13	2.219	%0.58

1.4. Kitap Sahiplerinin Galata Mahallelerine Göre Dağılımı

XVII.yüzyılda yaşamış olan Evliya Çelebi Galata'da on sekiz Müslüman mahallesi, yetmiş Rum mahallesi, üç Frenk mahallesi, bir Yahudi ve iki de Ermeni mahallesi olduğunu söylemektedir.⁴⁹

XVIII.yüzyılda yaşamış olan Joseph von Hammer ise, Büyük Osmanlı Tarihi adlı kitabında Galata mahallelerini 11 isim altında toplamıştır. Bunlar; Çeşme

⁴⁹ Mehmed Zıllıoğlu, a.g.e., s.299.

Meydanı, Arabcâmi, Azapkapu, Sultan Bayezid, Keman Keş, Kara Mustafa, Hamamı Cedid, Bereketzâde, Hacı Ahmed, Lâleli, Acıçeşme mahalleleridir.⁵⁰

76'sı gayrimüslimlere ait olmak üzere Galata'da toplam 94 mahalle bulunmaktadır. XVIII.yüzyıl Galata terekelerine göre kitap sahiplerinin yaşadıkları mahallelere bakıldığında incelenen 59 kişinin terekesinin 38 mahalleye⁵¹ dağıldığı tespit edilmiştir. 94 mahalle arasından tespit edilen 38 mahallede kitap adına rastlanılması sonucu ortaya yaklaşık %40.42'lik bir oran çıkmaktadır.

Tereke kayıtlarını mahalleler bazında incelediğimizde 5 kişi ile en çok kitap sahibinin oturduğu mahallenin Sinan Paşa Mahallesi olduğunu; bunu 4'er kişi ile Cihannüma ve Kulaksız (Ahmed) mahallelerinin takip ettiğini; Bereketzâde, Cami-i kebir, Elhac Ahmed, Elhac Amar, Karabaş Mustafa Ağa, Okcu Musa, Piyale paşa-i sağır, Selime Hatun ve Yel değirmeni mahallelerinde ikişer kişinin, geri kalan mahallelerde ise birer kişinin kitap sahibi olduğunu görüyoruz.

Tablo 1.5 : Kitap sahiplerinin mahallelere göre dağılımı

Mahalle Adı	Kişi Adedi	Kitap Adedi	Toplam Kitap Fiyatları	Toplam Servet	Kitapların Servete Oranı
Arab Cami Mahallesi	1	7	910	10.054	9%
Avni Ömer Efendi Mahallesi	1	30	10.392	210.591	4.93%
Bereketzâde Mahallesi	2	48	16.089	81.728	19.68%
Cami-i kebir Mahallesi (mahallâtı)	2	117	154.009	501.943	30.68%
Cihangir Mahallesi	2	104	22.870	342.565	6.67%
Cihan-ı kebir Mahallesi	1	16	2.095	37.346	5.60%
Cihannüma Mahallesi	4	227	169.797	939.218	18.07%
Elhac Ahmed Mahallesi	2	29	6.558	71.094	9.22%
Elhac Amar Mahallesi	2	197	113.116	256.031	44.18%

⁵⁰ Joseph von Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, c.18, s.242.

⁵¹ Terekelerde aynı mahalle olmasına rağmen farklı şekillerde yazıldığı düşünülen mahalle adları bulunmaktadır. Örneğin bir yerde Kulaksız Ahmed (GŞS. No:305/v58) olarak geçen bir mahalle başka bir yerde yalnızca Kulaksız (GŞS. No:257/v124) olarak geçmektedir. Bu ve buna benzer yazımlar tek isim altında toplanarak listelenmiştir.

Elhac Hasan Mahallesi	1	27	7.849	33.787	23.23%
Elhac Yahya Mahallesi	1	6	4.866	388.789	1.25%
Emekyemez Mahallesi	1	22	35.569	451.674	7.87%
Firuzaga Mahallesi	1	46	24.000	120.000	20,00%
Hacı Mehmed Mahallesi	1	23	6.470	28.015	23.09%
İlyas Çelebi Mahallesi	1	16	7.907	205.965	3.83%
Karabaş Mustafa Ağa Mahallesi	2	66	29.298	69.822	41.96%
Kulaksız (Ahmed) Mahallesi	4	76	70.344	1.794.257	3.92%
Molla Çelebi Mahallesi	1	14	21.830	145.007	15.05%
Müeyyedzâde Mahallesi	1	18	5.040	89.861	5.60%
Münirzâde Mahallesi	1	32	20.890	129.000	16.19%
Okçu Musa Mahallesi	2	34	18.948	61.441	30.83%
Paşa Mahallesi	1	62	61.630	264.000	23.34%
Piyale Paşa Mahallesi	1	6	9.300	105.600	8.80%
Piyale Paşa-i Kebir Mahallesi	1	13	3.799	13.211	28.75%
Piyale Paşa-i Sağır Mahallesi	2	202	134.318	526.344	25.51%
Sakabaşı Mahallesi	1	6	1.270	45.728	2.77%
Selime Hatun Mahallesi	2	19	13.415	282.203	4.75%
Seyid Ali Mahallesi	1	9	1.837	265.639	0.69%
Sinan Paşa Mahallesi	5	169	132.753	1.462.009	9.08%
Sirkeci Muslihiddin mahallesi(mahallâtı)	1	15	6.410	115.130	5.56%
Sultan Bayezid Mahallesi	1	26	8.693	14.179	61.30%
Sururi Efendi Mahallesi	1	25	5.799	83.449	6.94%
Tomtom mahallesi	1	11	2.540	19.500	13.02%

Veznedar Ebulfazl Mahallesi	1	21	10.390	46.639	22.27%
Yahya Efendi Mahallesi	1	10	2.391	18.600	12.85%
Yahya Kethüda Mahallesi	1	6	2.765	29.045	9.51%
Yeldeğirmeni Mahallesi	2	500	658.373	2.043.937	32%
Zincirli Han	1	5	1.398	110.288	1.26%

Mahalleleri kitap sayısına göre değerlendirdiğimizde ise 500 kitapla Yel değirmeni Mahallesi'nin ilk sırada olduğunu, bunu 227 kitapla Cihannüma, 202 kitapla Piyale paşa-i sağır, 197 kitapla Elhac Amar, 169 kitapla Sinan Paşa, 117 kitapla Cami-i kebir, 94 kitapla Cihangir, 76 kitapla Kulaksız (Ahmed), 66 kitapla Karabaş Mustafa Ağa, 62 kitapla Paşa, 48 kitapla Bereketzâde ve 46 kitapla Firuzağa mahalleleri izlemektedir. Geri kalan mahallelerdeki kitap sayıları 30 ve 30'un altına düşmektedir.

XVIII.yüzyılda Galata mahallelerinde en azından kitap sahipliği düzeyinde kitapla ilgilerinin olduğunu söyleyebiliriz. Mahalle bazındaki kitap toplamalarının 500'ü bulması bu yorumu desteklemektedir. İncelenen terekelerin 38 mahalleye dağılmış olması, bu mahalleler dışında o dönemin geri kalan Galata mahallelerindeki sakinlerin kitap sahibi olmadığı anlamına gelmez. Ayrıca kitap sahiplerinin oturduğu 38 mahallenin diğer sakinlerinin de kitap sahibi olmadığı sonucuna varmak yanlış olur. Çünkü mirastan pay alacak kişiler ortada bir muhalefet olmaması halinde mahkemeye başvurmazlardı. Bunun sebebi ise mahkemenin miras taksimi işlemleri için mirastan bir miktar vergi alması ve bu meblağın da yüksek olmasının mirasçıların mahkemeye müracaatlarını engellemesi olarak yorumlanabilir.⁵² Bu nedenle terekelerden hareketle bir şehirdeki kitap sahiplerinin oranı üzerine kesin bir şeyler söyleyebilmek hayli güçtür. Bu çalışmadaki birtakım verilerin farklı açılardan değerlendirilmesiyle ortaya çıkarılmaya çalışılan şey yalnızca mahkemeye intikal etmiş olan vakalar üzerinden yapılan değerlendirmelerle sınırlı kalacaktır.

⁵² Esra Muhacir, a.g.e., s.22.

Tablo 1.6 : Kitap sayısı en fazla olandan az olana göre mahallelerin sıralanışı

Mahalle Adı	Kitap Adedi
Yeldeğirmeni Mahallesi	500
Cihannüma Mahallesi	227
Piyale Paşa-i Sağır Mahallesi	202
Elhac Amar Mahallesi	197
Sinan Paşa Mahallesi	169
Cami-i kebir Mahallesi (mahallâtı)	117
Cihangir Mahallesi	104
Kulaksız (Ahmed) Mahallesi	76
Karabaş Mustafa Ağa Mahallesi	66
Paşa Mahallesi	62
Bereketzâde Mahallesi	48
Firuzâğa Mahallesi	46
Okçu Musa Mahallesi	34
Münirzâde Mahallesi	32
Avni Ömer Efendi Mahallesi	30
Elhac Ahmed Mahallesi	29
Elhac Hasan Mahallesi	27
Sultan Bayezid Mahallesi	26
Sururi Efendi Mahallesi	25
Hacı Mehmed Mahallesi	23
Emekyemez Mahallesi	22
Veznedar Ebulfazl Mahallesi	21

Selime Hatun Mahallesi	19
Müeyyedzâde Mahallesi	18
Cihan-ı kebir Mahallesi	16
İlyas Çelebi Mahallesi	16
Sirkeci Muslihiddin mahallesi(mahallâtı)	15
Molla Çelebi Mahallesi	14
Piyale Paşa-i Kebir Mahallesi	13
Tomtom mahallesi	11
Yahya Efendi Mahallesi	10
Seyid Ali Mahallesi	9
Arab Cami Mahallesi	7
Elhac Yahya Mahallesi	6
Piyale Paşa Mahallesi	6
Sakabaşı Mahallesi	6
Yahya Kethüda Mahallesi	6
Zincirli Han	5

Tablo 1.7 : Kitapların maddi değerleri bakımından mahallelere göre dağılımı

Mahalle Adı	Toplam Kitap Fiyatları
Yeldeğirmeni Mahallesi	658.373
Cihannüma Mahallesi	169.797
Cami-i kebir Mahallesi (mahallâtı)	154.009
Piyale Paşa-i Sağır Mahallesi	134.318
Sinan Paşa Mahallesi	132.753

Elhac Amar Mahallesi	113.116
Kulaksız (Ahmed) Mahallesi	70.344
Paşa Mahallesi	61.630
Emekyemez Mahallesi	35.569
Karabaş Mustafa Ağa Mahallesi	29.298
Firuzaga Mahallesi	24.000
Cihangir Mahallesi	22.870
Molla Çelebi Mahallesi	21.830
Münirzâde Mahallesi	20.890
Okçu Musa Mahallesi	18.948
Bereketzâde Mahallesi	16.089
Selime Hatun Mahallesi	13.415
Avni Ömer Efendi Mahallesi	10.392
Veznedar Ebulfazl Mahallesi	10.390
Piyale Paşa Mahallesi	9.300
Sultan Bayezid Mahallesi	8.693
İlyas Çelebi Mahallesi	7.907
Elhac Hasan Mahallesi	7.849
Elhac Ahmed Mahallesi	6.558
Hacı Mehmed Mahallesi	6.470
Sirkeci Muslihiddin Mahallesi (mahallâtı)	6.410
Sururi Efendi Mahallesi	5.799
Müeyyedzâde Mahallesi	5.040
Elhac Yahya Mahallesi	4.866

Piyale Paşa-i Kebir Mahallesi	3.799
Yahya Kethüda Mahallesi	2.765
Tomtom mahallesi	2.540
Yahya Efendi Mahallesi	2.391
Cihan-ı kebir Mahallesi	2.095
Seyid Ali Mahallesi	1.837
Zincirli Han	1.398
Sakabaşı Mahallesi	1.270
Arab Cami Mahallesi	910

1.5. Kitap Sahiplerinin Meslekleri

XVIII.yüzyıl Galata terekelerinde yer alan kitaplar ve bu kitapların sahipleri incelendiğinde 59 kişinin terekesi arasından yalnızca 19 kişinin mesleğinin terekelerde zikredildiği tespit edilmiştir. Bu şahısların meslekleri ve sahip oldukları kitap adetleri aşağıdaki tablodaki gibidir.

Tablo 1.8 : Mesleklere göre kitap sayısı

Şahıs Adı	Mesleği	Kitap Adedi
Esseyid Şerif Mehmed Efendi	Müderris (İstanbul Şah Sultan Medresesi)	466
Ebubekir Efendi bin Abdülbaki bin Hayati Efendi	Edirne kadısı	188
Süleyman Efendi ibni İbrahim ibni Abdullah	Sabıka-i İzmir kadısı	107
Abdülalim Efendi ibni'l merhum Ahmed Efendi ibni Abdurrahman	Ruşuk kadısı	97
Elhac Ömer ? ibni Mehmed Efendi ibni Halil	İmam	96
Mustafa Efendi bin Mehmed	İmam	94
İbrahim Efendi ibni ? bin Elhac Hüseyin	İmam	52
İshak Efendi ibni İsmail	İmam	45

Fahri Paşa Eşşeyh Mehmed Efendi Elhac ? bin Abdullah	Şeyh	37
Abdullah Efendi ibni Abdullah	İmam	26
Esseyid Mustafa Efendi ibni Elhac Ahmed Efendi	Naib	25
Kâtip Ömer Efendi ibni Osman bin Ömer	Kâtip	24
İshak Efendi	Müderriş (Hayatî Efendi Medresesi)	22
Ebubekir Efendi ibni Mustafa bin Abdullah	Dersiam	21
Canibi Ahmed Efendi bin Ali	Şıkk-ı Evvel Defterdarı	19
Ahmed Efendi ibni Abbas Efendi	Kâtip	16
Mustafa ibni Ali Ahmed bin Mehmed	Kadı	14
Hoca Havva Hatun ibnetü Ahmed Efendi	Hoca	13
Sipahi Mehmed Kaptan ibni Ahmed bin Mehmed	Kaptan	9

Şahısların mesleklerine göre kitap sayıları bakımından bir değerlendirme yapacak olursak müderriş, kadı gibi meslek gruplarına mensub şahısların diğer meslek mensublarına nazaran sayıca daha fazla kitaba sahip olmaları şaşırtıcı değildir. 466 adet kitabı ile İstanbul Şah Sultan Medresesi'nde müderrişlik yapmış olan Esseyid Şerif Mehmed Efendi döneminin örnek bir Osmanlı aydınına temsil etmektedir. Sonuç olarak meslek türünün ve eğitim seviyesinin kitap sahibi olmakta büyük bir rol oynadığı söylenilebilir.

1.6. Kitap Değerlerinin Servetlere Oranı

Terekeler, vefat eden bir kişinin geride bıraktığı en basit eşyasından gayr-ı menkullerine kadar sahip olduğu tüm mal varlığının ayrıntılı bir dökümüdür. Bu mal varlıklarının her birinin “bilirkişiler” tarafından ayrı ayrı maddi değeri takdir edilirdi. Bu fiyatların en ince ayrıntısına kadar veriliyor olması bizlere incelenmek istenen dönemle ilgili birçok veriyi ve buna binaen bilgiyi de sunma imkânı vermektedir.

Tereke kayıtları içerisinde tespit edilen 2.219 adet kitabın toplam değeri 1.827.515 akçedir. Terekeler içerisinde fiyatı yazılmayan kitaba rastlanılmamıştır. Tespit edilen tüm kitap fiyatlarının toplamının tereke sahiplerinin toplam servetine

oranının ne olduğunu elimizdeki verilerden kolaylıkla öğrenebiliriz. Terekesinde kitap bulunan 59 kişinin kitaplarının toplam değeri 1.827.515 akçe iken toplam servetleri ise 10.025.916 akçedir. Bu iki sayıyı yüzdeler bakımından karşılaştırdığımızda %18.22 oranı çıkmaktadır. Bu oran 59 kişinin verileri hesaplanarak ortaya çıkmış olan genel bir ortalama değildir.

Terekesinde kitap tespit edilen kişilerin kitaplarının değeri, toplam servetleri ve kitap değerlerinin servetlerine oranına bakılacak olursa Karabaş Mustafa Ağa mahallesinde ikâmet eden ve servetinin neredeyse tamamını (%98.53) kitaplarının oluşturduğu, geriye kalan tek eşyasının “sim bıçak” olduğu tespit edilen Şaban Efendi ibni Mustafa listenin başında gelmektedir. Şaban Efendi’yi %75.93’lük bir oranla İbrahim Efendi ve %61.31’lik bir oranla ise Abdullah Efendi ibni Abdullah isimli şahıslar takip etmektedir.

Tablo 1.9 : Kişi bazında kitap fiyatlarının toplam servete oranları

Şahıs Adı	Mahallesi	Kitap Adedi	Toplam Kitap Fiyatı	Toplam Servet	Kitapların Servete Oranı (%)
Zaim Mehmed Ağa ibni Kenan bin Abdullah	Sinanpaşa Mahallesi	23	8.810	89.447	9,85
Abdullah Efendi bin Abdurrahman	Tomtom mahallesi	11	2.540	19.500	13,03
Abdullah Efendi ibni Abdullah	Sultan Bayezid mahallesi	26	8.693	14.179	61,31
Abdülalim Efendi ibni'l merhum Ahmed Efendi ibni Abdurrahman	Cihannüma mahallesi	97	86.737	405.515	21,38
Abdülbaki Efendi ibni Abdullah Efendi	Sirkeci Muslihiddin mahallâtı	15	6.410	115.130	5,57
Ahmed Efendi ibni Abbas Efendi	İlyas Çelebi mahallesi	16	7.907	205.965	3,84
Ahmed Efendi ibni Elhac Mehmed Efendi	Kulaksız mahallesi	9	3.312	14.247	23,25
Ahmed Efendi ibni Süleyman Abdullah	Selime Hatun mahallesi	7	3.015	75.309	4,00
Canibi Ahmed Efendi bin Ali	Kulaksız mahallesi	19	55.560	1.713.280	3,24
Ebubekir Efendi bin Abdülbaki bin Hayati Efendi	Piyale paşa-i sağır mahallesi	188	124.718	393.159	31,72

Ebubekir Efendi ibni Mustafa bin Abdullah	Veznedar Ebulfazl mahallesi	21	10.390	46.639	22,28
Ekinci Elhac Mehmed bin Yusuf bin Abdullah	Elhac Hasan mahallesi	27	7.849	33.787	23,23
Elhac Abdullah Efendi ibni ? Efendi	Selime Hatun mahallesi	12	10.400	206.894	5,03
Elhac Ahmed ? İbni Mehmed bin Süleyman	Elhac Yahya mahallesi	6	4.866	388.789	1,25
Elhac Halil Ağa ibni Eyüb bin ?	Sinanpaşa Mahallesi	1	1.200	317.887	0,38
Elhac ibn-i Cafer ibni Abdullah	Elhac Ahmed mahallesi	18	1.908	28.673	6,65
Elhac İsmail Efendi ibni Elhac Mustafa Efendi	Cihangir Mahallesi	10	7.630	244.208	3,12
Elhac Mehmed Efendi bin Osman bin Abdullah	Yeldeğirmeni mahallesi	34	3.043	143.395	2,12
Elhac Ömer ? ibni Mehmed Efendi ibni Halil	Cami-i kebir mahallesi	96	149.544	445.323	33,58
Esseyid Elhac Mustafa bin Elhac Âli bin Derviş	Piyale paşa mahallesi	6	9.300	105.600	8,81
Esseyid Hasan beşe ibni Mustafa bin Abdullah	Zincirli Han	5	1.398	110.288	1,27
Esseyid Mustafa Efendi ibni Elhac Ahmed Efendi	Sinanpaşa Mahallesi	25	22.576	301.970	7,48
Esseyid Mustafa Efendi ibni Esseyid Abdullah	Kulaksız Ahmed mahallesi	11	3.290	28.820	11,41
Esseyid Mustafa ibni Esseyid Mehmed bin Esseyid ?	Bereketzâde mahallesi	24	4.364	24.482	17,83
Esseyid Şerif Mehmed Efendi	Yeldeğirmeni mahallesi	466	655.330	1.900.542	34,48
Eşşeyh Ahmed Efendi ibni Eşşeyh Hüseyin Efendi	Okçu Musa mahallesi	21	13.578	41.353	32,83
Eşşeyh Elhac Mustafa Efendi bin Hızır Çelebi	Elhac Amar mahallesi	145	88.135	223.132	39,50
Eşşeyh Halil Efendi ibni ? bin Abdullah	Karabaş Mustafa Ağa mahallesi	29	13.220	53.504	24,70
Eşşeyh Hüseyin Efendi bin Ali bin Abdullah	Firuz ağa mahallesi	46	24.000	120.000	20,00

Eşşeyh İbrahim Efendi bin Mehmed	Piyale paşa-i kebir mahallesi	13	3.799	13.211	28,76
Fahri Paşa Eşşeyh Mehmed Efendi Elhac ? bin Abdullah	Kulaksız mahallesi	37	8.182	37.910	21,58
Feyzullah Efendi bin Hasan bin Hüseyin	Hacı Mehmed mahallesi	23	6.470	28.015	23,09
Hacı Hüseyin Efendi ibni Abdullah	Cami-i kebir mahallâtı	21	4.465	56.620	7,89
Hoca Havva Hatun ibnetü Ahmed Efendi	Okçu Musa mahallesi	13	5.370	20.088	26,73
İbrahim Efendi ibni ? bin Elhac Hüseyin	Elhac Amar mahallesi	52	24.981	32.899	75,93
İshak Efendi	Emekyemez mahallesi	22	35.569	451.674	7,87
İshak Efendi ibni İsmail	Cihannüma mahallesi	45	18.969	101.002	18,78
Kâtip Ömer Efendi ibni Osman	Bereketzâde mahallesi	24	11.725	56.796	20,64
Lütfullah Efendi bin Abdullah	Yahya kethüda mahallesi	6	2.765	29.045	9,52
Lütfullah Efendi ibni Mustafa ibni Mehmed	Münirzâde mahallesi	32	20.890	129.000	16,19
Mazhar Ağa bin Elhac Sinan Bey	? Mahallesi	32	21.587	89.677	24,07
Mehmed Efendi bin Ahmed bin Abdullah	Yahya Efendi mahallesi	10	2.391	18.600	12,85
Mehmed Efendi bin Ahmed bin Resul	Arab cami mahallesi	7	910	10.054	9,05
Mehmed Efendi ibni ? bin Abdullah	Müeyyedzâde mahallesi	18	5.040	89.861	5,61
Mehmed Efendi ibni Abdullah	Molla Çelebi mahallesi	14	21.830	145.007	15,05
Mehmed Efendi ibni Ali bin Abdullah	Avni Ömer Efendi mahallesi	30	10.392	210.591	4,93
Mehmed Hafız Efendi ibni Abdullah	Cihan-ı kebir mahallesi	16	2.095	37.346	5,61
Molla Âli bin Elhac İsmail	Sakabaşı Mahallesi	6	1.270	45.728	2,78

Molla Salih Çelebi ibni Ali bin Mehmed	Sinanpaşa Mahallesi	13	3.049	11.785	25,87
Mustafa Efendi	Elhac Ahmed mahallesi	11	4.650	42.421	10,96
Mustafa Efendi bin Mehmed	Cihangir mahallesi	94	15.240	136.600	11,16
Mustafa ibni Ali Ahmed bin Mehmed	Piyale paşa-i sağır mahallesi	14	9.600	133.185	7,21
Ömer Efendi ibni Mustafa bin Abdullah	Cihannüma mahallesi	9	2.510	146.217	1,72
Sipahi Mehmed Kaptan ibni Ahmed bin Mehmed	Seyid Ali mahallesi	9	1.837	265.639	0,69
Süleyman Cemil Efendi ibni Hüseyin	Paşa mahallesi	62	61.630	264.000	23,34
Süleyman Efendi ibni İbrahim ibni Abdullah	Sinanpaşa Mahallesi	107	97.118	740.920	13,10
Şaban Efendi ibni Mustafa	Karabaş Mustafa Ağa mahallesi	37	16.078	16.318	98,53
Şeyh Ali Efendi bin Abdulgaffar bin Abdullah	Sururi Efendi mahallesi	25	5.799	83.449	6,95
Şeyh Mehmed Emin Efendi bin Abdülkerim Efendi bin Ahmed	Cihannüma mahallesi	76	61.581	286.484	21,49

Mahalleler bazında toplam kitap fiyatlarının, toplam servete oranına bakıldığında ise Sultan Beyazıd, Elhac Amar ve Yeldeğirmeni mahallelerinin öne çıktığı görülüyor.

Tablo 1.10 : Mahalle bazında kitap fiyatlarının toplam servete oranı

Mahalle Adı	Toplam Kitap Fiyatları	Toplam Servet	Kitapların Servete Oranı
Yeldeğirmeni Mahallesi	658.373	2.043.937	32%
Cihannüma Mahallesi	169.797	939.218	18.07%
Cami-i kebir Mahallesi (mahallâtı)	154.009	501.943	30.68%
Piyale Paşa-i Sağır Mahallesi	134.318	526.344	25.51%
Sinan Paşa Mahallesi	132.753	1.462.009	9.08%

Elhac Amar Mahallesi	113.116	256.031	44.18%
Kulaksız (Ahmed) Mahallesi	70.344	1.794.257	3.92%
Paşa Mahallesi	61.630	264.000	23.34%
Emekyemez Mahallesi	35.569	451.674	7.87%
Karabaş Mustafa Ağa Mahallesi	29.298	69.822	41.96%
Firuzaga Mahallesi	24.000	120.000	20,00%
Molla Çelebi Mahallesi	21.830	145.007	15.05%
Münirzâde Mahallesi	20.890	129.000	16.19%
Okçu Musa Mahallesi	18.948	61.441	30.83%
Bereketzâde Mahallesi	16.089	81.728	19.68%
Cihangir Mahallesi	22.870	342.565	6.67%
Selime Hatun Mahallesi	13.415	282.203	4.75%
Avni Ömer Efendi Mahallesi	10.392	210.591	4.93%
Veznedar Ebulfazl Mahallesi	10.390	46.639	22.27%
Piyale Paşa Mahallesi	9.300	105.600	8.80%
Sultan Bayezid Mahallesi	8.693	14.179	61.30%
İlyas Çelebi Mahallesi	7.907	205.965	3.83%
Elhac Hasan Mahallesi	7.849	33.787	23.23%
Elhac Ahmed Mahallesi	6.558	71.094	9.22%
Hacı Mehmed Mahallesi	6.470	28.015	23.09%
Sirkeci Muslihiddin Mahallesi (mahallâtı)	6.410	115.130	5.56%
Sururi Efendi Mahallesi	5.799	83.449	6.94%
Müeyyedzâde Mahallesi	5.040	89.861	5.60%
Elhac Yahya Mahallesi	4.866	388.789	1.25%

Piyale Paşa-i Kebir Mahallesi	3.799	13.211	28.75%
Yahya Kethüda Mahallesi	2.765	29.045	9.51%
Tomtom mahallesi	2.540	19.500	13.02%
Yahya Efendi Mahallesi	2.391	18.600	12.85%
Cihan-ı kebir Mahallesi	2.095	37.346	5.60%
Seyid Ali Mahallesi	1.837	265.639	0.69%
Zincirli Han	1.398	110.288	1.26%
Sakabaşı Mahallesi	1.270	45.728	2.77%
Arab Cami Mahallesi	910	10.054	9%

1.7. XVIII.Yüzyılda Değişen Kitap Fiyatları

Galata terekelerinde kayıtlı olan kitaplara bakıldığında aynı eserin muhtelif nüshaları arasında yıllara göre fiyat bakımından büyük farklılıklar olduğu görülmektedir. Bu farkın çeşitli sebepleri vardır. Yazma eserlerde basma eserlerdeki gibi bir standartlık söz konusu olmadığından, yazı, te'lif veya istinsah tarihi, cilt ve tezhip dolayısıyla ya da eserin nüshalarının azlığı sebebiyle çeşitli nüshalar arasında fiyat farkları ortaya çıkmaktadır.⁵³ Buna binaen bu çalışmada tespit edilen kitap terekeleri içerisinde fiyat açısından aynı yüzyılda büyük farklar taşıyan birkaç örnek eseri inceleyebiliriz.

Öncelikle neredeyse her terekenin ilk sırasında yer alan ve muhtelif şekillerde isimlendirilen⁵⁴ Kur'an-ı Kerîm'lerin XVIII.yüzyıl Galatası'nda değişen fiyat yelpazesini inceleyecek olursak ; en düşük fiyatın 1720 yılında 160 akçe,⁵⁵ en yüksek fiyatın ise 1702 yılında 13.000 akçe⁵⁶ olduğunu görüyoruz. Lügat alanında kullanılan *Lugat-ı Ahterî (Ahterî-i Kebir)* olarak bilinen Arapça-Osmanlıca sözlüğün en düşük fiyatı 1718 yılında 515 akçe⁵⁷, en yüksek de 1703 yılında 2.805 akçe⁵⁸ olarak tespit

⁵³ Esra Muhacir, a.g.e, s.31.

⁵⁴ Kelâm-ı İzzet, Kelâm-ı Şerif, Kelâm-ı Kadîm, Kelâmullah, Mushaf-ı Şerif bunlardan bazılarıdır.

⁵⁵ GŞS : No:209/v102

⁵⁶ GŞS : No:189/v85

⁵⁷ GŞS : No:242/v61

edilmiştir. Ünlü bir tefsir kitabı olan *Kadı Han'a* ise en düşük 1718 yılında 1.705 akçe⁵⁹, en yüksek ise 1738 yılında 7.200 akçe⁶⁰ fiyat takdir edilmiştir. Uzun yıllar medreselerde okutulan gramer kitaplarından olan *Molla Cami* adlı eserin ise en düşük fiyatı 1717 yılında 100 akçe⁶¹, en yüksek fiyatı ise 1718 yılında 6.650 akçe olarak tespit edilmiştir. En yüksek fiyat verilen bu terekeye kitabın “*Musavver Külliyyât-ı Molla Cami cild I*” olarak kaydedildiği görülmüştür.

Dönemin tüm kitap fiyatlarını değerlendirdiğimizde, diğerlerine kıyasla pahalı fiyatları ile öne çıkan birtakım eserlere rastlanılmaktadır. Bunların başında *Aliyü'l-kari* kitaplarının tefsir ve şerhleri (21.000⁶², 11.000⁶³ ve 10.000⁶⁴ akçe) ve Mushaf-ı Şerif (13.000⁶⁵ ve 12.000⁶⁶ akçe) nüshaları gelmektedir.

⁵⁸ GŞS : No: 220/v91

⁵⁹ GŞS : No: 242/v61

⁶⁰ GŞS : No:292/v31

⁶¹ GŞS : No: 241/v119

⁶² GŞS : No: 246/v16

⁶³ GŞS : No: 324/v6

⁶⁴ GŞS : No: 324/v6

⁶⁵ GŞS : No: 189/v85

⁶⁶ GŞS : No: 189/v85

2. BÖLÜM

2.1 XVIII.Yüzyıl Galatası'nda Kayıtlı Terekelerden Örnekler

Çalışma kapsamında incelenen 59 kişinin terekesi arasında bazılarının, hem muhallefât listesindeki kitap miktarı açısından hem de sahip oldukları toplam servetleri bakımından oldukça ilgi çekici özelliklere sahip oldukları gözlemlenmiştir. Bu bakımdan, zengin kitap koleksiyonları tespit edilen bu müreffeh zümrenin terekeleri bu bölümde daha ayrıntılı bir şekilde değerlendirmeye çalışılmıştır.

2.1.1. *Esseyid Şerif Mehmed Efendi'nin Terekesi ve Kitapları*⁶⁷

Bu şahsın tereke kaydı Galata kadılığına ait 324 numaralı şer'iyye sicili içerisinde bulunmaktadır. Terekenin tanzim tarihi ise Şaban ayının on ikinci günü olup H.1193/M.1780 senesidir. Esseyid Mehmed Efendi'nin vefat tarihi ile ilgili tereke kaydında herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır, ancak müteveffânın terekenin tanzim tarihinden kısa bir süre önce vefat ettiği düşünülmektedir.

Tereke kaydından öğrendiğimiz kadarıyla Esseyid Mehmed Efendi kasaba-i Kasımpaşa'da, Yeldeğirmeni mahallesi ahâlisinden olup müderrislik mesleğine mensup bir şahıs idi. Bu mesleği, İstanbul Şah Sultan Medresesi'nde idâme ettirmekteydi. Vefatında geride Fatıma Molla Hatun isimli bir eş bıraktı. Bu eşinden Esseyid Arif Abdülbaki isimli bir oğlu vardı.

Esseyid Mehmed Efendi'nin Galata'nın Kasımpaşa bölgesinde yaşayan varlıklı bir isim olduğu geride bıraktığı terekesinden anlaşılabilmektedir. 1.900.542 akçelik çok büyük bir servetin sahibi olan mütevaffanın servetinin önemli bir kısmını kitapları oluşturmaktadır. Kendisinin ilmiye sınıfına mensup bir müderris olduğu göz önünde bulundurulursa bu durumun hiç de şaşırtıcı olmadığı söylenilebilir. Müteveffanın sahip olduğu kitaplar toplamda 466 adet olup, kitaplarının serveti içerisindeki değeri 655.330 akçedir. Toplam servetinin %29'unu kitapları oluşturmaktadır.

Esseyid Mehmed Efendi'nin tereke kaydına göre sahip olduğu kitaplarının ekserisi medrese kitaplarından müteşekkildir. Eserlerinin çoğunu Arapça eserler oluşturmaktadır. Fiyat sıralamasına baktığımızda ise en önemli ve en pahalı eserlerin tefsire ait eserler olduğu görülmektedir. Örneğin “İbn-ü hayat”, “Tefsir-i hazin” ve

⁶⁷ GŞS : No: 324/v41

“Mütealik ?” isimli eserler 30.000 akçe değerinde olup fiyat sıralamasına göre en pahalı olan eserlerdir. Bunları takiben “Haşiye-i Şeyhzâde”, “Tefsir-i Ebussuud”, “Sıhah-ı Cevheri” gibi eserler gelmektedir ve değerleri 15.000-18.000 akçe arasındadır. Fiyat sıralamasına göre en ucuz kitaplar ise 30 akçe değerinde olup bunlar arasında “Kıt’a-i kebir”, “Haridetü’l acaib”, “Örf-i divan”, “Kenz” gibi eserler mevcuttur.

Tablo 2.1 : Terekedeki fiyat sıralamasına göre en pahalı kitaplar

Kitap Adı	Değeri
İbn-ü hayat	30000
Tefsir-i hazin	30000
Mütealik ?	30000
Haşiye-i Şeyhzâde	18000
Tefsir-i Ebussuud	15000
Sıhah-ı Cevheri	15000

Tablo 2.2 : Terekedeki fiyat sıralamasına göre en ucuz kitaplar

Kitap Adı	Değeri
Kıt’a-i kebir	30
Örfi divan ?	30
Kenz	30
Haridetü’l-acaiib	30

Esseyid Şerif Mehmed Efendi’nin Terekesinin Metni⁶⁸

Mahruse-i Galata tevabiinden kasaba-i Kasımpaşa’da Yeldeğirmeni mahallesi ahalisinden Mehmed İstanbul’da Şah Sultan Medresesi müderrisi iken bundan akdem bi-emrullahi’l meliki’l müteal darü’l-fenadan seray-ı bekâya intikal ve irtihal eden merhum Esseyid Şerif Mehmed Efendi ibni Esseyid Faiz Abdurrahman Efendi ibni Esseyid Mehmed Ebussuud Efendi’nin veraseti halilesi Fatıma Molla Hatun ibneti umdetü’l müderrisini’l-kirâm Hasan Efendi ve sulbi sağır oğlu Esseyid Arif Abdülbaki Molla Hisari şer’en müstehak olduktan sonra sağır-i mezbûrun müteveffay-ı mumaileyh canibinden vasisi min canibi’l-ümm ceddi mumaileyh Hasan Efendi ve mumaileyha Fatıma Molla Hatun talep ve iltimaslarıyla tahrir olunan terekesidir ki bervech-i âti zikr olunur. Tahriren fi’l yevmü’s sani ve’l-ısrin Şabanü’l-muazzâm li-sene salis ve tis’a ve mie ve elf.

⁶⁸ Metnin orijinali için bkz. Ek.3

Kitap Adı	Değeri
Mushaf-ı şerif ve sancak mushafı	600
Begavi kıt'a 4	4000
Şerh-i müfti/muğni?	1500
Muradi Kasım	800
Muhtasar-ı meani	600
Kadı mir mecmuası(?)	720
Şerh-i Miftah 1	200
Siyelkûti ala Hayali	360
Mecmua-i eşkâl-i tesis ?	800
Müsayere ... ?	240
Metalib-i sâire	1200
Şerhü'l fikh	120
Şakayık	400
Tercüme-i hıtat-ı Makrizi	3000
Şerh-i işarât	600
Şerh-i Şafiye Şeyh Razi	1000
Musannifek ale'l-Mutaavvel	300
Şerh-i Zic? Elfi'nin	1200
Şerh-i Yegan	600
Resail-i Suyûti	150
İkdü'l ferid	200
Mülteka'l-Ebhur	720
Şerh li-ibni'l-Fariz	400

Şerhu'l-asabe? li-Müneccimbaşı Ahmed Efendi	720
Mizanü'l-edeb 1	1000
Ferayiz mecmuası	360
Camiü'l-luğa 1	360
Mutaavvel 1	800
Nefs-i füsüs	200
Şerh-i Tarih-i Ayni	3000
Efzah [İftizah] ?	150
Telhis-i Miftah 1	300
Mirzacan	200
Lisan-ı Göçgân(?)	360
Lamiyatü'l acem	150
Mesnevi-i Şerif	2000
Resail-i Edebiyat	360
Seyyid Âli el-Mutaavvel	240
Risale-i Kifti? Keyfiyet?	150
Şerefname	120
Edebü'l Kadi	240
Lügat-ı şahname(?)	240
Şerh-i telhis li-Camiu's-sağır	400
Mecmua-i adab	1000
Kadimir	360
Şerhü'l mer'e	300
İzah-ı muttasıl	240

Şerh-i nebiyyü'l mevki 1	400
Şathiye Hayali	240
Şerh-i Kâfiye Camiü'l-Kebir	200
Şemsü'l maarif-i Mısri	200
? Cemali mecmua	400
Tahrir-i âli-i şems	100
Molla cami	240
Mecmua	60
Hindî şerh-i kâfiye	120
Mecmua vasiyet Yağlıkçızade	400
Şehriyab(?) mecmuası	360
Hatayi Ali ?	600
Hasan Çelebi âliyü'l mutaavvel	1200
Taşköprü	240
Abdulgaffur	360
Mecmua-i resail	200
Teshilü's-safi	1000
Mecmua-i fûnun	1500
Muğni'l-lebib	1200
Mutaavvel	360
?	1000
Fetava-yı Âli Efendi	2400
Haşiye-i tahrir	360
Mirzacan ali hükmü'l mûin	360

Şerhü'l fikh	360
Divan-ı talib	360
Şerh-i muhtasar müntehi	240
Divan-ı müfti	600
Divan-ı kelam(?)	400
Şerh-i ebyat telhisi	360
Makamat hariri	400
Şerh-i Şevahid	300
Muğni'l-lebib	1000
Mecmua-i fikh	300
Muhtarü's-sıhah	480
Tarih-i ?	480
Necmü'd-din şerh-i kâfiye	360
Delayilü'l-icaz	240
Muhtasar meali	300
Şerh-i kâfiye kesr(?)	300
Beyaz mecmua	200
Kasım ibadi	480
Baharistan gifari	720
Saadettin âliyü'l misbah	180
Sükûk mecmuası	300
Haşiye-i lari şehdizade	360
Mecmua-i hey'e	300
Şerh-i misbah	480

Şeyhzade âle'l misbah	360
Divan-ı talib	240
Vehbizade muğni'l-lebib kıt'a 1	3000
Cemü'l-cami	360
Muhtasar kitabü'l ilâm tarihü'l islam	360
Şerhü'l fikh	120
Siraci ale'l mutaavvel	600
Hasan Çelebi haşiye mutaavvel 1	600
Gucdevani şerh-i kâfiye 1	80
Mecmuaü'r-resail	120
Tıbyan	200
Subhi aliyü'l-kâfiye	200
Divan-ı Şevket	200
Haşiye-i mutaavvel 1	240
Arusü'l ızah	100
Mecmua-i Rubaiyât	240
Seyid Aliyü'l kâfiye	200
Şerh-i Müftiyü'l li-Örfizade	240
Tuhfe	120
Şerh-i müfti kıt'a 1	240
Kitabü'l mücazat	360
Talikatü'l ?	300
Keşfü'l esrar	80
Dürretü'l kuvaz	60

Haşıye mutali'	80
Adâb mecmuası	240
Eşkâl-ı tesis	300
Melikü'l meâni	60
Tezkiretü'l evliya min telifi şeyhü'l attar	120
Bostan	240
Menakıbü'l imamü'l azâm	120
Mücmeyü'l-lüga	200
Şerh-i akaid	120
Yusuf Züleyha	100
Mecmuau'l Bahreyn	60
Tuhfetü'l acaib	60
Dürre âliyü'l ecrumiye	60
Şerh-i şevahid tahrirat	120
Haşıye-i Hocaazâde	60
?	120
Ferah	120
Menasik-i Hac	120
Tezkire li-ibni Muhammadi	120
Cerideü'l-acaib	30
Makamat hariri	60
Kadri	120
Lari	240
Siraciye	120

Divan-ı Ziya	120
Mukani ale'l ecrumiye	360
Şerh-i kâfiye	200
Miyar-ı Cemali	120
Kenz	300
Fıkh mecmuası	240
Lüm'a ?	60
Farisi tıb	120
Şerh-i fevaid gıbane	150
İstiare mecmuası	150
Dürre Davud(?)	300
Mecmua-i haml(?)	120
Mefaid-i Arabi	80
Tuhfetü'l-kasımiye	30
Arus şerhi	120
Menhelü's-safı	120
Tezkiretü's-salikin	60
Nihaye	30
Kitabü'l delalât	120
Ecrumiye	120
Mecmuaü'l-adâb	120
Muhyiddin	120
Gülistan şerhi Sururi	200
Kıt'a-i kebir	30

Serayil-i hüssam kıt'a(?)	100
Örfi divan hayat(?)	30
Fıkh mecmuası	150
Muhtasar nihaye	400
Kenz	30
Kutb mecmuası	120
Hüsrev ü şirin	60
İnşa mecmuası	200
Letaifü'l-maarif	120
Haşiye-i mutaavvel Molla Hüsrev	360
Şerh-i muğni kıt'a 1	400
Resail ?	2600
Haşiye-i sadi ale't-tasavvir	4000
Dürer Gurer	5000
Ankaravi	7200
Minhacü'l beyan	7200
Def'a Dürer Gurer	6000
Def'a Dürer Gurer	2400
Kamus	4000
Haşiye-i Şeyhzâde	18000
Tefsir-i Ebussuud	15000
Vankulu	3600
Tefsir-i vasat kıt'a 2	2400
Buhari-i şerif kıt'a 4	6000

Delailü'l hayrat	300
Dürretü'l fetava	3400
Naima tarihi kıt'a 2	2400
Türki nemayetü'l bân(?)	600
Keşşâf kıt'a	2000
Cemü'l cevami	600
Divan-ı Sai	1000
Maruzat	300
Muamma mecmuası(?)	120
Haşiye sadi aliyü'l keşşâf	600
Mecmua-i üdeba	120
Resail-i ?	1200
Şerh-i şevahid ecza-i hatti'l musannif	18000
Hızır efendi	300
Sığır dili mecmua	120
Beyaz mecmua	120
Nakıs tercüme dürrer gurer	3000
Eşher-i şerh-i mülteka'l hayr kıt'a 2	4200
Mir Arif Efendi	600
Kadıhan	4800
Fetava-yı Ataullah Efendi	3000
Behçetü'l fetava	3600
Kitab-ı sibeveyh	9000
Şerh-i Hasan Hüseyin	3600

Tarih-i Cevad(?)	7000
Külliyat-ı Nabi	3000
Sıhah-ı Cevheri	15000
Mecmua-i Abdurrahman Efendi	1500
Fetava-yı Ataullah Efendi	1500
Esasü'l lüga	2400
Tarih-i humus kıt'a 2	1800
Hayatü'l hayavan	3000
Der muhtar şerh-i nebevviyi'l ensar	2400
Mecmua-i fetava	1200
Farisi şerh-i delailü'l-hayrat	600
İtkani Suyuti	2000
Kûhistan-ı kebir	2400
Haşiye-i dürrer gurerzade	800
Fetava-yı Âli Efendi(?)	1200
Şifa-i Şerif	720
Hümayunname	2400
Mustatraf	1200
Sakk-ı Fındıkizâde	1000
Lügat-ı müntehab	180
Mecmua-i nefis	600
Müsayere	360
Bahr-i raik kıt'a 2	7200
Tezkiretü'ş şuara	300

Divan-ı Arif	360
Şerh-i Şahidi	2400
Fenari Efendi	360
Müretteb-i Ziya	300
Mecmua-i evveliyât	600
Mecmua-i Sude	200
Gülistan Sururi	200
Tarih-i Arabi	200
Tıbyan fî iğrabü'l kur'an	120
Beyaz mecmua ve resail 9	1000
Muamât-ı fâiz sahtü'l merhum	1000
Tercüme-i nakıs isaf	600
Kâfiye ecza	120
Ecza	150
Said Ali el-faiz	360
Tavzih	1200
Seyid Osman bin aliyü'l mutaavvel	1200
Halhali	600
Şürun bülali ale'd-dürer	2000
Mukaddime şerh-i manzume kıt'a 1	2400
Muinü'l kâm	240
Hazimi	240
Manzume şerh kıt'a 1	360
İhtilafat-ı eimme	400

Resail-i şurun bülali	1500
Mecmua-i fetava	2000
El-müttekaf ve'l müttevik	500
Camiü'l fusuleyn	400
Şahname	2400
Islah-ı izah	400
Teshil ?	800
Mizan-ı Şarani	1200
Resail-i şurun bülali	1500
Tahrirat-ı hümayi	400
Hamavi şerh-i ?	2400
Eşbah	200
Molla ?	480
Camiü's sağır 1	600
?	600
Şerh-i mukaddimeü'l adab	6000
Şerhü'l nûkat	400
?	400
Şeyh razı aliyü'l kâfiye	1500
Islah-ı izah	360
Sadreddinzâde	600
Ale't-tasavvi zerkeşi	800
Eşbah	1200
Şifa-i şerif	2400

Şerh-i erbain	480
Seyid çelevi kıt'a 2	4000
Yahya Efendi mecmuası	1200
Kenzü'd-dekaik	480
Nurü'l-ayn	1200
Şerh-i Buhari	360
Zahidi şerh-i Kuduri	1500
Etfaü'l resail	360
Cemü'l cevami	480
Şerh-i süruri	1200
Müseccelü'l ahkâm	360
İsaf	240
Vani Alaaddin	400
Ravzatü'l ikan	600
Ahi Çelebi	1200
Üskübi	360
Muhtasar Mir Çelebi	240
Fetava mecmuası	360
Usul şerhi	480
Sadrü'ş-şeria	600
Muğrib	600
Fetava-yı seksari	360
? Muğribi	3600
Fevaid-i meske	600

Haşıye-i mutaavvel	600
Hülasa ?	600
Mecmuaü'l mesaid	1000
Uyunü'l eser	360
Nigâristan	360
Tercih bi'l-beyinât	150
Seyid Alizâde	720
Def'a muhtasar siyer(?) çelebi	720
?	360
Menakıb	200
Tefric	480
Camiyü'l cem	1000
?	600
Vani ale'd-dürer	480
Münyetü'l muğni	120
Mecmuaü'l fevaid	240
Tacü'l mesadir	360
İsaf	120
Mişkatü'l ehvar	360
Şanü'l hükkâm(?)	120
İbnü'l mülk aliü'l menar	360
Şerh-i Esmäu'l Hüsna	240
Tenvirü'l ebsar	240
Kadimir ve lari	720

Çarperdi	120
Şerh-i nikâye lamiü's-sari(?)	1000
Ekmel kıt'ası 1	1000
Hari cild 1(?)	800
Tatar? kıt'a 1	2000
? kıt'a 2	1000
Heyvan(?) Süleyman	120
İnaye(?)	120
Şerh-i Bostan	360
Talebetü's-sulbiye	240
Akdü'l ferid	200
Şerh-i mekân kıt'a 1	1000
Mecmua-i nushiyye	360
Şerh-i manzume	240
?	360
Mecmua kıt'a	240
Mecmua-i Sadi	200
Teshil	360
Mecmua-i Arabiye	300
Müseccelü'l ahkâm	120
Bedrü's şerh(?)	400
Fetava mecmuası	200
Müsayere	60
Beyaz mecmua	120

Mecmua-i fikhü'l ekber 1	240
Şerh-i menasik	480
Kaside(?) 1	120
Kevakibü'd dürriye	100
Fevaid-i süluk	120
Kitabü'l ?	120
Resail-i Suyûti	100
Muhtasar muğni'l-lebib 1	60
Kesr	60
Kaside	120
Şerh-i muğni'l lebib li-ibnü'l melek kıt'a 1	12000
İbn-ü hayat	30000
Tefsir-i kari(?)	30000
Şerh-i Kuduri ?	2000
Seydi Aliyü's-savi	2000
İbnü'l Melek şerh-i mecmuaü'l hayrat kıt'a 1	500
?	4000
Nurü'l-ayn	1200
Hamamat ?	720
?	800
Kadıhan	2000
İbnetü'l fetava	2000
?	3600
Şerh-i merta(?)	1000

Havasü'l esrar	240
Hamuy(?) aliü'l eşbah kıt'a	2400
Seyr-i kesir	2000
Dürretü'l-isavi	240
Misbah-ı şerif	1500
Zemahşerî	120
Resail-i hamuy(?)	2400
Şerh-i nekaye(?)	1000
Fetava-yı ?	360
Usuli'l-ahkâm	480
Usul-i ?	1200
?	480
Mecmuü'l mevakıb	360
? ebyatü'l mutaavvel	360
Tefsir-i Celaleyn	1500
?	640
Asar-ı ? muharrir	4000
Tefsir-i Âli ?	6000
Nihaye kıt'ası	4000
Örfizâde ser-menar(?)	360
Şerhü'l kesr hamuy(?)	4000
Kitabü's sirke(?)	600
Hülasaü's sadi	2000
Aynî şerhü'l kesr	3600

Kitabü'l ahir	200
?	4000
Kühistan Kesr	1500
Hidaye	600
Mecmuü'l kavaid	720
Camiü'l ?	360
?	500
Şemsi şerh-i muğni'l-lebib	2000
?	1500
Şerh-i sur(?) Alaaddin	600
Tefsir-i kevati(?)	600
Şehab kıt'a	600
Muaccelü'l ahkâm	360
Haşiye ?	240
? şerh-i vikâye	1000
Yahya Efendi	600
Fetava-yı sağıri	1000
Esvedü'l kur'an	300
Edebü'l ahi	240
Şahidi mecmuası	480
Ashaf fî tahrib	120
Şerh-i manzume	360
Camiü's sağır li-enam muhid(?)	240
Hülasaü's-sadi	2000

Camiü's sadi	360
Şerh-i manzume fi hisari	600
Kenzü'l abad şerhü'l edrar	600
?	800
Mecmua-i resail	800
?	720
Usul şerhi	3000
Şerh-i mevakıf	2000
İbn-i ? kıt'a 4	4600
İzah	120
Şerhü'l mecmuü'l mülk	400
? misbah	1200
Cenari kıt'a 1(?)	360
Mecmua-i resail	240
Muhtasar envaü'l ezyel	480
Riyazü's salihin	240
Usulü'l enam ? kıt'a-i rubai	3600
? sadi	240
Suretü'l asr sağıri	200
Mevazi'	240
Fi ? haşiye-i gurer	360
Akdü'l varid(?)	120
Mecmua-i resail	80
Şerh-i minhac	240

Şerh-i kenzü'l ?	240
Şerh-i mülga-i fevaid	4800
? kıt'a 2	1000
Şeyhü'l bari şerhü'l buhari	6000
Tatar hassa(?) kıt'a 2	7200
Gurerü'l efkâr	2000
Esmâü'l Hüsna ?	12000
Mütealik ??	30000
Mecmua-i mesadir ve kıtaa't ve merfî'(?)	18000
Abad? Kağıd	2400
YEKÛN	655.330

2.1.2. Ebubekir Efendi bin Abdülbaki'nin Terekesi ve Kitapları⁶⁹

Bu şahsın tereke kaydı Galata kadılığına ait 194 numaralı şer'iyye sicili içerisinde bulunmaktadır. Terekenin tanzim tarihi ise Şaban ayının yirmi altıncı günü olup H.1115/M.1703 senesidir.

Tereke kaydından öğrendiğimiz kadarıyla Ebubekir Efendi kasaba-i Kasımpaşa'da, Piyale paşa-yı sağır mahallesi ahâlisinden olup Edirne kadılığı yapmış bir şahıs idi. Vefatında geride Fatıma binti Abdullah ve Hatice binti Abdurrahman isimlerinde iki eş bıraktı. Havva, ? ve Afife isminde üç kızı ve Aişe isminde bir kız karındaşı bulunmaktaydı.

Ebubekir Efendi 393.159 akçelik bir servetin sahibi idi ve servetinin önemli bir kısmını kitapları oluşturmaktaydı. Müteveffanın sahip olduğu kitaplar toplamda 188 adet olup, kitaplarının serveti içerisindeki değeri 125.518 akçedir. Buna göre toplam servetinin %31.92'sini kitapları oluşturmaktadır.

⁶⁹ GŞS : No: 194/v12

Ebubekir Efendi'nin terekesinde yer alan 189 adet kitabının konularına göre ayrılmış şekli aşağıdaki tablodadır.

Tablo 2.3 : Ebubekir Efendi bin Abdülbaki'nin kitaplarının konusal dağılışı

Tasavvuf/edebiyat	50
Tefsir	20
Fıkıh	15
Tarih	10
Ahlak	5
Mantık	5
Akaid/kelâm	5
Felsefe	5
Lügat	5
Gramer	1
Bilinmeyen	50>

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere Ebubekir Efendi'nin sahip olduğu kitapların çoğunluğu tasavvuf/edebiyat kitaplarından müteşekkildir. Kitaplara fiyat açısından bakılacak olursa 8.220 akçelik değeri ile listenin başında Arapça dil öğrenimi için hazırlanmış gramer kitabı olarak bilinen “Mutavassıt” gelmektedir. Bunu takiben 4000 akçelik değerleri ile “İstiare alayı” ve “Bedayi cild 4” isimli kitaplar müteveffanın sahip olduğu en pahalı kitapları arasındadır.

Tasavvuf alanında “Fetava-yı Ali Efendi” (2400 akçe) ve “Fetava Mecmuası” (1820 akçe), fıkıh alanında “Dürer” (1805 akçe), lügat alanında “Mutaavvel” (1620 akçe), ve yine fıkıh alanında “Sadru’ş-şeria” (1600 akçe) isimli kitaplar muhallefat listesindeki en yüksek fiyatlı kitaplardır.

Ebubekir Efendi bin Abdülbaki'nin Terekesinin Metni⁷⁰

Mahmiye-i Galata'ya tabi kasaba-i Kasımpaşa'da Piyale Paşa-yı sağır mahallesi sakinlerinden olup bundan akdem duyun-u terekesinden ezyed olduğu halde azm-i gülşen-i beka eden Edirne kadısı Ebubekir Efendi bin Abdülbaki Efendi bin Hayati Efendi'nin veraseti zevce-i metrukeleri Fatıma bint-i Abdullah ve Hatice bint-i Abdurrahman sulbiye-i kebire kızları Havva ve ? ve sağire kızı Afife'ye ve li-ebeveyn kız karındaşı Aişe nâm hatun münhasıra olduğu şer'en zahir ve mütebeyyin olduktan sonra sağire-i mezbûrunun tezhiye-i umuruna ve merhum-u mezburun duyun-ı şer'iyyesini ifaya min kibel-i şeri'l-münevver vasi ve kayyum nasb olunan mezbure Hatice'nin vekil-i müsecceli Mahmud Çelebi bin Bayram ve zeyl-i rakimde mesturü'l-esami azimler marifet ve iltimasları ile tahrir olunan tereke-i merhum-ı mezburdur ki bervech-i âti zikr olunur. Fi'l yevmi's-sadis ve'l-ışrin min şehr-i Recebü'l-mürecceb li sene hamse aşere ve mie ve elf.

Merhum-u mezburun bey' olunan kitaplarıdır ki zikr olunur.

Kitap Adı	Değeri
Muhtasar	240
Şerh-i tecrid	160
Dürer	1200
Teshil	205
Şerh-i Kâfiye 1	405
İmtihanü'l ezkiya	415
Muğni'l-lebib	755
İstihare alayı 1	4000
Eşbah 1	240
Şafiye 1	505

⁷⁰ Metnin orijinali için bkz. Ek.4

Şerh-i Mevakıf 1	1400
Fetava-yı Âli Efendi	2400
Haşiye-i Dinkoz ve Isam	180
Ferayız mecmuası 1	600
Menar alayı 5	220
Minhac-ı usûl 1	20
?	60
Mir Haydar alayı	860
Vikâye şerhü'l fikh	615
Sümmani	240
Teshil 1	600
Şerh-i lûbab 1	505
Isam ve Begavi	805
Sadrü'ş-şeria 1	1600
Etval 1	1040
Mülteka 1	550
Mutaavvel 1	1620
Muhtarü's-sihah 1	740
Bedayi cild 4	4000
Eşbah	80
Kıt'a-i Sinan Efendi 1	410
Mecmua-i ? Lütfü 1	305
Şerh-i Menar 1	560
Sunusi(?)	160

Kutbiddin alayı 1	585
Ahlâk alayı 1	1500
Miftah Seydi 1	400
Mensur alayı 4	900
Kıt'a-i Razi	200
Şerh-i Miftah 1	610
Fetava-yı Hayriye 1	800
İbn-i Necim 1	200
Mutavvel alayı 4	405
İbret-i nüma-yı lamii	100
Mecmua 1	420
Muhtasar ve mutavvel ve ısam	2600
Mirzacan aliyü'l mutavvel	700
Metali' alayı 4	560
Bedayi cild 2	1500
Bedayi cild 1	500
Bedayi cild 2	800
Esmâ Ef'al 1	280
Kadı Zekeriya 1	500
Şerh-i merah alayı 6	915
Nısf mecmua 1	60
Ferayiz alayı 1	1060
Matlub alayı 1	1000
Mecmua alayı 1	960

Haşıye-i kadı 1	500
Molla hüsrev 1	330
Isam 1	500
Müeyyedzâde	910
Vikâye 1	60
Şerh-i ebyât 1	200
Hıtayi alayı 4	620
Mutavassıt alayı 5	500
Etval 1	800
Sadrü'ş-şeria 1 ve şerh-i menar 1	560
Nısf kadı 1	500
Vikâye muhtasar 1	1600
İbni kemâl 1	420
Dürer 1	1805
Muhterem Efendi 1	1100
İhtiyar alayı 4	1710
Mutavvel 1	1150
Hıtayi alayı 4	620
Bezzaziye	1900
Nısf tefsir	400
Şifa 1	275
Ahteri 1	1000
Şerh-i bedayi 1	300
Fetava-yı Ebussuud 1	450

Bezzaziye	800
Mebcut	8220
Fetava kıt'ası 1	320
Menasik alayı 15	705
Tehzib	1000
Gayetü'l beyan cild 4	2000
Mesail mecmuası 1	350
Fetava-yı Yahya Efendi 1	1200
Miftah 1	360
Muhtasar Müntezihi 1	1400
Adâb risalesi 1	205
Şerh-i akâid 1	360
Molla cami 1	1600
Eşbah 1	505
Telvihi 1	300
Tefsir-i Beyzavi 1	80
İbn-i necm 1	85
Keşfü'l keşşâf 1	1600
Fetava mecmuası 1	1820
Haşiye-i Ganizâde 1	175
Gayetü'l beyan 1	900
Tefsir-i sure-i nebe 1	505
Hülasatü'l meâli 1	100
Hamasi 1	60

Şerh-i tarikat 1	330
Fetava alayı 3	160
Muğni'l-lebib 1	1505
Haşiye-i Sadrü's-şeria 1	320
Haşiye-i telvih 1	250
Ferayiz alayı 5	770
Şerh-i dav'	355
Fevaidü'l gıyasiye 1	620
Muhtasar alayı 1	1000
Şerh-ü lübab 1	200
Mecmua	170
Dinkoz 1	160
Şerh-i teybin 1	170
Şerh-i eşbah 1	995
Miftah-ı Seydi 1	600
Haşiye-i Sunusi	165
Tehzib alayı	260
Ferayiz alayı 5	500
Tehzib alayı	400
Nakıs tavzih 1	205
?	180
Kuduri alayı 4	600
?	545
Delayilü'l hayrat 1	200

Şerh-i ferayiz alayı 9	260
Şerh-i mirkat 1	1105
Hindi alayı 2	120
Usûl-i nahv 1	260
Etfaki 1	350
Kasım leysi 1	1605
Şerh-i cumi	220
Haşiye-i Isam 1	140
Şerh-i Efsah 1	210
Metn-i meşarık 1	260
Delayilü'l hayrat 1	100
Mecmua	160
Şerh-i menar 1	500
Vikâye alayı 5	415
Mecmua-i akd 1	640
Zeylai cild 4	930
Zeynel Abidin alayı 1	1000
Fihrist-i dürer-ü mecmua 1	100
Fevaid-i hakaniye 1	130
Fetava-yı Üskübî 1	250
Aruz alayı 5	605
Bi kavli'l-abd	205
İbni garca alayı	325
Mecmua alayı 3	100

Def'a mecmua alayı 5	400
Farisi el hidaye alayı	2000
Nakıs mecmua alayı 1	240
Takvim alayı 2	315
Mutavvel-i seyidi 1	500
Beyaz mecmua 1	80
Talikat alayı 5	750
Beyaz mecmua 1	80
Evrak	40
Tahavi alayı	440
Ukudü'l bani(?)	160
Nehcü'd tahiyyat	640
Tefsir-i Ebussuud	400
Şerh-i Manzûme alayı 12	310
İmtihanü'l ezkiyâ ve mutavvel 1	400
Şerh-i bürde alayı 4	120
Mecmua alayı 6	200
Menar-ı ibni Kemal	510
Mutavvel seydi ve kara haşiye	575
Havasi cami	1000
Süm'a risalesi	240
Kadı Cezeri(?) 1	100
Hocazâde alayı 1	720
İcmal 1	20

Sadrü’ş-şeria 1	505
Sakk alayı	200
Taşköprü 1	40
Fürs mecmuası 1	400
Hıtayi alayı 7	720
Beyaz mecmua alayı 6	355
Evrak maa hırdavat	200
İbrahim Çelebi 1	100
Nişabur tarihi 1	160
Evrak	2110
Evrak	1600
İsm-i nâ-malûm kitab 1	240
YEKÛN	125.518

2.1.3. Canibi Ahmed Efendi bin Ali’nin Terekesi ve Kitapları⁷¹

Bu şahsın tereke kaydı Galata kadılığına ait 189 numaralı şer’iyye sicili içerisinde bulunmaktadır. Terekenin tanzim tarihi ise Ramazan ayının on beşinci günü olup H.1114/M.1702 senesidir.

Tereke kaydından öğrendiğimiz kadarıyla Canibi Ahmed Efendi kasaba-i Kasımpaşa’da, Kulaksız mahallesi sakinlerindendi. Tereke kaydında geçtiği üzere önceden şikk-ı evvel defterdarlığı (baş defterdar) görevinde bulunmuştu. Vefatında geride Aişe binti Abdullah ve Handan binti Abdülmenan isimlerinde iki eş bıraktı. Canibi Ahmed Efendi’nin Mehmed ve Mustafa isimlerinde iki oğlu; Safiye, Fatıma ve Hatice isimlerinde de üç kızı bulunmaktaydı.

⁷¹ GŞS : No: 189/v85

Canibi Ahmed Efendi 1.713.280 akçelik büyük bir servetin sahibi olmasına rağmen müteveffanın terekesindeki kitap adedi 19 olup toplam kitap fiyatı ise 55.560 akçedir. Canibi Ahmed Efendi'nin kitaplarının bu kadar büyük bir servete oranı incelenen diğer terekelerle kıyaslandığında daha azdır. Toplam kitap fiyatının serveti içerisindeki oranı %3.24'tür.

Ebubekir Efendi'nin terekesinde yer alan 19 adet kitabının konularına göre ayrılmış şekli aşağıdaki tablodadır.

Tablo 2.4 : Canibi Ahmed Efendi'nin kitaplarının konusal dağılışı

Kur'an ve Kur'an İlimleri	5
Fıkıh	3
Tefsir	3
Tasavvuf/edebiyat	2
Hadis	2
Tarih	1
Coğrafya	1
Bilinmeyen	2

Tablodan anlaşılacağı üzere Canibi Ahmed Efendi'nin sahip olduğu 19 adet kitap arasında Kur'an (Mushaf-ı Şerif) ve Kur'an ilimleri alanındaki kitaplar sayıca en fazladır.

Canibi Ahmed Efendi'nin ilgi alanına giren kitapları fiyatları açısından incelenecek olursa iki adet mushafın (sırasıyla 13000 ve 12000 akçe) listenin en başında geldiği tespit edilmiştir. Bunları takiben coğrafya alanında “Mir’at-ı Kâinat” (6400 akçe), hadis alanında “En’am-ı Şerif” (6000 akçe), yine dua, hadis alanında “Duaname-i aliyü'l kari”, “Evrad-ı Şerif” (sırasıyla 2300 ve 2200 akçe), tarih alanında “Tarih-i Celal” (2000 akçe) kitapları gelmektedir.

Canibi Ahmed Efendi'nin Terekesinin Metni⁷²

Mahmiye-i Galata tevabiinden kasaba-i Kasımpaşa'da Kulaksız mahallesinde sakin iken bundan akdem veda-i alem-i fani eden sabıka şıkk-ı evvel defterdarı olan Canibi Ahmed Efendi bin Ali'nin veraseti zevce-i menkûhe-i metrukeleri Aişe bint-i Abdullah ve Handan bint-i Abdülmenan nam hatunlar ile sulbi kebir oğlu Mehmed Ağa ve kebir kızı Safiye nam hatun ve sağır oğlu Mustafa ve sağır kızları Fatıma ve Hatice'ye münhasıra olduğu şer' en zahir ve mütebeyyin olduktan sonra sığar-ı mezkûrunun tesviye-i umurlarına vaz'-ı mensubeleri olan mezburân Aişe ve Handan hatun taraflarından umur-ı sabıka-i(?) muaccel vekilleri olan Mehmed ağa ibni Ali ile oğlu mezbûr Mehmed ağa ve kızı mezbure Safiye marifetiyle müteveffa-yı ? mezbur Canibi Ahmed Efendi'nin terekesidir ki tahrir olunub vech-i ati üzere zikr olunur. Fi'l yevmü'l hamis'ül-ışrin min şehr-i Ramazanü'l-mübarek li-sene erba' aşer mie ve elf.

Kitap Adı	Değeri
Mushaf-ı Şerif	13000
Def'a Mushaf-ı Şerif	12000
Mir'at-ı Kâinat	6400
Tarih-i Celal	2000
Taberi cild 1	1400
Minhac tercümesi	760
Sirac bölük(?)	2300
Evrad-ı şerif	1320
Delayil-i hayrat	260
Hısn-ı hasin-i lami'i	900
Risale-i Birgili ve Hüsn-ü dil	520

⁷² Metnin orijinali için bkz. Ek.5

Eyyühelveled(?)	800
Tefsir-i surname	500
Şahidi	1000
Duaname-i Ali-yü kari	2300
Defʿa evrad-ı şerif	2200
Enam-ı şerif	6000
Sure-i kehf	600
Mecmua ve köhne takvim	600
YEKÛN	55.560

2.1.4. Kâtip Ömer Efendi ibni Osman'ın Terekesi ve Kitapları⁷³

Bu şahsın tereke kaydı Galata kadılığına ait 309 numaralı şer'iyye sicili içerisinde bulunmaktadır. Terekenin tanzim tarihi ise Receb ayının on ikinci günü olup H.1158/M.1745 senesidir.

Tereke kaydından öğrendiğimiz kadarıyla Kâtip Ömer Efendi Galata bölgesinde Bereketzâde mahallesi sakinlerindendi. Tereke kaydında geçtiği üzere Ömer Efendi'nin kâtiplik mesleğine mensub bir şahıs olduğu anlaşılmaktadır. Vefatında geride Aişe Hatun ibnetü Eşşeyh Ali Efendi isimli bir eş bıraktı. Kâtip Ömer Efendi'nin Lütfullah ve Hasan isimlerinde iki oğlu; Amine isminde de bir kızı bulunmaktaydı.

Kâtip Ömer Efendi 56.796 akçelik bir servetin sahibi idi. Müteveffanın terekesindeki kitap adedi 24 olup bu 24 adet kitabın toplam fiyatı ise 11.725 akçedir. Şahsın terekesindeki toplam kitaplarının fiyatının bütün serveti içerisindeki oranı %20.64'tür.

Kâtip Ömer Efendi'nin terekesinde yer alan 24 adet kitabının konularına göre ayrılmış şekli aşağıdaki tablodadır.

⁷³ GŞS : No: 309/v34

Tablo 2.5 : Kâtip Ömer Efendi'nin kitaplarının konusal dağılışı

Tasavvuf/edebiyat	5
Kur'an ve Kur'an İlimleri	4
Fıkıh	3
Tefsir	3
Tarih	2
Hadis	1
Bilinmeyen	3>

Tablodan anlaşılaçağı üzere Kâtip Ömer Efendi'nin kitapları arasında tasavvuf/edebiyat alanındaki kitaplarının sayıca daha fazla olduğı tespit edilmiştir.

Müteveffanın sahip olduğı 24 adet kitabı fiyatları bakımından incelenecek olursa tasavvuf alanındaki “Feteva-yı Ali Efendi” isimli kitabın 2630 akçelik değeri ile listenin başında olduğı görölmektedir. Bunu takiben 1440 akçelik değeri ile “Mushaf-ı Şerif” gelmektedir. Terekeye kaydedilme sırasına göre listenin başında 3 adet “Mushaf-ı Şerif” yer almasına rağmen bunların aralarında fiyat açısından farklılıklar bulunmaktadır. En yüksek fiyatlı 1440 akçelik Mushaf dışındaki diğer iki adet mushafın değerleri sırasıyla 720 ve 500'er akçedir. En yüksek fiyatlı kitaplar arasında 1100 akçelik değeri ile tarih alanındaki “Tevarih-i Taberi” de yer almaktadır.

Kâtip Ömer Efendi ibni Osman'ın Terekesi'nin Metni⁷⁴

Mahrûse-i Galata'da Bereketzâde mahallesinde sakin iken bundan akdem vefat eden Kâtip Ömer Efendi ibni Osman bin Ömer'in veraseti zevce-i metrûkesi Aişe Hatun ibnetü Eşşeyh Âli Efendi ve sulbi sağır oğulları Lütfullah ve Hasan ve sulbiye kebire kızı Amine Hatun'a münhasıra olduğı şer'en zahir ve mukarrer olduktan sonra sağırân-ı mezbûranın tesviye-i umurlarına kable's-şerden vâsi nasb olunan mezbûr Eşşeyh Âli Efendi ve mezbûran Aişe ve Amine hatunlar iltimaslarıyla tahrir ve bey' ve beyne'n nâs ? tevzi' ve taksim olunan tereke-i müteveffa-yı

⁷⁴ Metnin orijinali için bkz. Ek.6

mezbûrdur ki bervech-i âti zikr olunur. Fi'l yevmü's sani ve'l-ışrin fi Recebü'l ferd li-sene semane ve hamsin ve mie ve elf.

Kitap adı	Değeri
Mushaf-1 şerif	1440
Mushaf-1 şerif	720
Mushaf-1 şerif	500
En'am-1 şerif	45
Delayilü'l hayrat	480
Fetava-yı Âli Efendi	2630
Behçe	2100
Sadrü'ş-şeria	360
Tevarih-i taberi	1100
Mülteka	240
Metn-i bedayi	90
Kuduri	60
Mecmua	90
Ferayiz şerhi	190
Def'a mecmua	120
Minhacü'l-abidin	120
Basma Gülşen-i hulefa	110
Ferayiz mecmuası	120
Tuhfetü'l musalli	150
Def'a mülteka	150
Erzumiye	120

Vikâye alayı 3	220
Duanâme	200
Mecmua alayı 3	370
YEKÛN	11.725

2.1.5. Ebubekir Efendi ibni Mustafa'nın Terekesi ve Kitapları⁷⁵

Bu şahsın tereke kaydı Galata kadılığına ait 332 numaralı şer'iyye sicili içerisinde bulunmaktadır. Terekenin tanzim tarihi ise Receb ayına denk gelmekte olup H.1162/M.1748 senesidir.

Tereke kaydından öğrendiğimiz kadarıyla Ebubekir Efendi ibni Mustafa Galata bölgesinde kasaba-i Tophane'de Veznedar Ebulfazl mahallesi sakinlerindendi. Tereke kaydından anlaşıldığı üzere kendisi dersiamlık (müderris) mesleğini yapmış bir şahıs idi. Vefatında geride Saliha Hatun ibnetü Salih isimli bir eş bıraktı. Ebubekir Efendi'nin Molla Mustafa ve İbrahim isimlerinde iki oğlu; Hafize isminde de bir kızı bulunmaktaydı.

Ebubekir Efendi 46.639 akçelik bir servetin sahibi idi. Müteveffanın tereke listesinde 21 adet kitap bulunmakta olup bu kitapların toplam fiyatı ise 10.390 akçedir. Şahsın terekesindeki toplam kitaplarının fiyatının bütün serveti içerisindeki oranı %22.27'dir.

Ebubekir Efendi ibni Mustafa'nın terekesinde yer alan 21 adet kitabının konularına göre ayrılmış şekli aşağıdaki tablodadır.

Tablo 2.6 : Ebubekir Efendi'nin kitaplarının konusal dağılışı

Tasavvuf/edebiyat	6
Kur'an ve Kur'an İlimleri	4
Fıkıh	3
Tefsir	2

⁷⁵ GŞS : No: 332/v67

Hadis	1
Tarih	1
Bilinmeyen	3>

Tablodan anlaşılacağı üzere Ebubekir Efendi'nin kitapları arasında tasavvuf/edebiyat alanındaki kitaplarının sayıca daha fazla olduğu tespit edilmiştir.

Müteveffanın sahip olduğu 21 adet kitabı fiyatları bakımından incelenecek olursa fıkıh alanında “Dürer Gurer” isimli kitabın 3000 akçelik değeri ile listenin başında olduğu görülmektedir. Hemen akabinde 2800 akçelik değeri ile “Mushaf-ı Şerif” gelmektedir. Terekeye kayıtlı 2 adet “Mushaf-ı Şerif” ten bir diğerinin listedeki fiyatı ise 600 akçedir. En yüksek fiyatlı diğer kitaplar arasında 715 akçelik değeri ile tefsir alanındaki “Tefsir-i sure-i enbiya” (715 akçe) ve bilinmeyen grubu içerisinde yer alan “İbrahim Çelebi” (600 akçe) yer almaktadır.

Ebubekir Efendi ibni Mustafa'nın Terekesi'nin Metni⁷⁶

Mahruse-i Galata tevabiinden kasaba-i Tophane Veznedâr Ebulfazl mahallesinde sakin iken bundan akdem vefat eden merhum dersiam Ebubekir Efendi ibni Mustafa bin Abdullah'ın veraseti zevcesi Saliha hatun ibnetü Salih ve sulbi kebir oğlu Molla Mustafa ve sulbi kebir kızı Hafize(?) hatun ve sulbi sağır oğlu İbrahim'e münhasır olduğu şer'en zahir olduktan sonra sağır-i mezbûr İbrahim'in vâsi-i muhtarı İbrahim Efendi ibni Elhâc Osman ve mezbûran Mustafa ve Saliha ve Hafize hatunlar talepleriyle tahrir olunan tereke-i müteveffa-yı mezbûrdur ki bervech-i âti zikr olunur. Fi evâil-i Recebü'l-ferd li-sene isna ve sittin ve mie ve elf.

⁷⁶ Metnin orijinali için bkz. Ek.7

Kitap Adı	Değeri
Mushaf-1 şerif	600
Def'a Mushaf-1 şerif	2800
Tefsir-i sure-i Enbiya	715
İbrahim Çelebi	600
Mülteka alayı	205
Adab mecmuası	240
Enmuzec alayı	240
Mutavvel Seydi kıt'ası alayı	130
Mecmua alayı	120
Muhyiddin alayı	116
Şerh-i akâid	149
Molla cami	190
Dürer gurer	3000
Tercüme-i sıhah	250
Seyidi alayı 2	60
Mutavvel nakıs	200
Nısf alayı 3	75
Türkî risale	150
Tasavvuf alayı	240
Şahidi	160
Evrak-ı perişan	150
YEKÛN	10.390

3. BÖLÜM

3.1. XVIII.Yüzyılda Galata'da Çok Okunan Kitaplar

XVIII.yüzyıl Galata terekeleri arasında sıklıkla adları geçmesi dolayısıyla çok okundukları düşünülen kitaplar arasında başlıcalarının medrese kitapları olduğu tespit edilmiştir. Tespit edilen tereke kayıtları içerisinde 2.000'den fazla kitap adı geçmektedir. Bu kitapların başında elbette öncelik Kur'an-ı Kerîm'e aittir. Mushaf-ı Şerîf, Kelâm-ı Kadîm, Kelâm-ı Şerîf vb. birçok farklı şekillerde kayıtlara geçen İslâm'ın kutsal kitabı 70'den fazla kez farklı fiyat ve özelliklerde kayıtlarda tekrarlanmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'i birçok tefsir kitapları, gramer kitabı olan Kâfiye, fıkıh alanındaki Dürer Gurer takip etmektedir.

Belli bir dönemde kayıtlara geçen kitaplar ve bu kitapların ne konularda olduğuna dair ortaya çıkan veriler, bize dönemin gelişen ve yaygın olarak ilgi duyulan alanları hakkında bilgiler vermektedir.⁷⁷

Bu çalışmada ele alınan 59 kişinin terekesindeki 2.000'den fazla kitaptan; terekelerde sayıca en çok geçen ve başlıca en çok bilinen 40 kitabın tablo şeklinde tasnifi yapılmıştır.

Tablo 3.1 : XVIII. Yüzyıl Galatasında çok okunan başlıca kitapların terekelerde sayıca çok olandan az olana doğru sıralanışı

Kitap Adı	Adedi
Mushaf-ı Şerif	58
Ferayiz	43
Dürer Gurer	35
Muhtasar	35
Sadrü's-şerîa	28

⁷⁷ Esra Muhacir, a.g.e., s.60.

Kâfiye	25
Hidâye	24
Gülistan	23
Vikâye	22
Kuduri	20
Molla Cami	17
Şerh-i Akâid	15
Sarf cümlesi	15
Ahterî	11
En'am-ı şerif	11
Yusuf Züleyha	11
Mutavassıt	9
Şafiye	8
Kadıhan	7
Şerh-i Menar	6
Kelâm-ı Kadim	5
Kenz	5
Talim-i Mûteallim	5
Duanâme	5
Kavaid-i İrâb	4

Metn-i meşarık	4
İbni Melek	4
Dibace şerhi	3
Tefsir-i Ebu's-Suud Efendi	3
Kanunnâme	3
Divan-ı Cami	2
Divan-ı Hafız	2
Baharistan	2
Netayicü'l fûnun	2
Şah u Gedâ	1
Tefsir-i Keşşâf	1
Ahlâk-ı Alâi	1
Tefsir-i Ebu'l-leys	1
İnşâ	1
İhyâ-ü Ulumü'd-din	1

Terekelerde birden fazla yer alan ve çoğunlukla medreselerde okutulan kitaplar arasında günümüze de ulaşmış olan çok kıymetli eserler bulunmaktadır. Bunlar arasında öne çıkan bazı eserler yer almaktadır.

Beyzavi Tefsiri, Osmanlı medreselerinde tefsir alanında okutulan en önemli eserlerden idi. Asıl adı “*Envaru't Tenzîl ve Esraru't Te'vil*” olan bu kitap halk arasında "Kadı Tefsiri" olarak bilinmektedir. Bir icâz harikası olarak kabul edilen “*Envaru't Tenzîl*” Kadı Beyzavi'nin tefsirciliğini gösteren başlıca kaynaktır.

Beyzavi, bu eserinde kendisinden önceki kitapları usta bir şekilde özetlemiş, dil kaidelerine dayanarak yaptığı açıklamalarla da bir müfessir olduğunu göstermiştir. Kur'an'daki aklî çıkarımların mantikî kıyas esasına göre cereyan ettiğini kabul eden Beyzavi, eserinde tevîl ile tefsiri birleştirmiş, bağlı bulunduğu itikadî ve fikhî mezhepleri olan Eşariyye ve Şafiiyyeyi delillendirmiş, diğer mezheplerin kendi görüşlerine delil gösterdikleri ayetlere temas ederek bunlara cevap vermiştir. Buna ek olarak ayetlerden çıkarılabilecek hükümleri açıklayıp farklı kıraatlara değinmiştir.⁷⁸

Hadis eserleri arasında “*Mesâbîhu's-Sünne*” ve “*Buhari*” en önemli eserlerdendir. “*Mesâbîhu's-Sünne*” olarak bilinen eser Ferrâ el-Begavî'nin güvenilir hadis kaynaklarından derlediği hadisleri ihtiva eden eseridir. Rivayetlerin önce konularına ve bablara göre sıralandığı kitapta her babdaki hadisler kendi içinde sahih ve hasen olmak üzere ikiye ayrılmış, az sayıdaki zayıf rivayetin durumu belirtilmiş, münker ve mevzu rivayetlere yer verilmediği ifade edilmiştir. Brockelmann'ın Begavî'nin eserine aldığı hadisleri sahih, hasen, zayıf ve garîb diye üçe ayırdığını söylemesi (İA, II, 449) doğru değildir. Begavî başka kaynaklarda görülmemekle birlikte Sahihayn'dan seçtiği hadisler için "sahih" (2434 hadis), diğer hadis kitaplarından seçtiği hadisler için de "hasen" (2050 hadis) terimini kullanmıştır. Bu kitaplar Kütüb-i Sitte ile Darimi'nin es-Sünen, Malik'in el-Muvatta', Şafii'nin el-Müsned, Darekutnî'nin es-Sünen, Beyhaki'nin Şu'abü'l-iman ve Endülüslü muhaddis Rezîn b. Muaviye es-Sarakustî'nin et-Tecrid li's-şihah ve's-sünen adlı eserleridir.

İslam aleminde büyük şöhret kazanan ve üzerine kırktan fazla şerh yazılan Mesabihu's-sünne'de 4931 hadis vardır (Yusuf Abdurrahman ei-Mar'aşlî neşri). Katib Çelebi eserin 4719 hadis ihtiva ettiğini, 1051 hadisin hem Sahîh-i Buharî hem Sahîh-i Müslim'de, 325 hadisin yalnız Buharî'de, 875 hadisin sadece Müslim'de bulunduğunu söylemektedir (Keşfü'z-zünun, II, 1698).⁷⁹

İmam Buhari'nin tam adı “*el-Câmiu'l-Müsnedü's-Sahîhu'l-Muhtasar min Umûri Rasûlillâh sallallahu aleyhi ve selem ve Sünenihi ve Eyyâmih*” olan ve “*Sahîhu'l-Buhârî*” ismiyle şöhret bulan eser yazarın en mükemmel şerhi olarak kabul edilmektedir.

⁷⁸ Şevki Yavuz, “Kadı Beyzavi”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5-6 (1987-1988), İstanbul, s.244.

⁷⁹ İbrahim Hatipoğlu, “Mesabihu's-Sünne”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C.XXIX, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2004, s.258.

En tanınmış ahlak eseri “*Ahlak-ı Alai*” adlı Kınalızâde Ali Efendi’nin Türkçe ahlâk kitabıdır. Kınalızade, 1564 yılında Şam’daki kadılık vazifesi sırasında kaleme aldığı eserini, o zamanlar Suriye beylerbeyi olan Semiz Ali Paşa’ya ithaf etmiş, Ali adının "yükseklik, yücelik" anlamındaki aladan türediğini göz önünde tutarak kitabına “*Ahlak-ı Alai*” adını verdiğini belirtmiştir (Ahlak-ı Alai, s. 10). Müellifin ifadesine göre, "hikmet-i ameliyye (ahlak felsefesi) üzerine bir telif" olan eser, bir mukaddime olup ve üç bölüm halinde düzenlenmiştir.⁸⁰

Lügat alanında kullanılan eser “*Lugat-ı Ahteri*”dir. “*Ahterî-i Kebîr*” diye de anılan bu Arapça-Türkçe sözlük Muslihiddin Mustafa b. Şemseddin Ahteri’nin en meşhur eseridir. Belli başlı Arapça kaynaklardan faydalanarak H.952/M.1545 yılında tamamlanan bu eser, yaklaşık 40.000 kelime ihtiva etmektedir. Yazarın bu eserin meşhur olmasında belli başlı sebepler bulunmaktadır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir:

a) Arapça kelimeleri, sülâsî ve rubaî köklerini dikkate almaksızın yazılışlarına göre alfabetik olarak tertip etmesi, böylece kendinden önceki sözlüklere göre bugünün lugatçılık anlayışına daha uygun bir yenilik getirmesi;

b) Çok kullanılan kelimeleri seçip almak suretiyle kitabın hacmini küçültmesi ve bu sebeple onu bir el lughatı haline getirmesi;

c) Kelimelerin karşılıklarını mümkün olduğu kadar Türkçe vermesinin yanında, eş anlamlı bir diğer Arapça kelimeyle de pekiştirmesi;

d) Verdiği mânaya göre kelimeyi bir Arapça örnek cümle içinde kullanarak dile hâkimiyet kazandırması. Eserde Eski Türkiye Türkçesi devresine (XIII-XV. yüzyıllar) ait olup Osmanlı Türkçesi’nde ihmal edilen öz Türkçe kelimelerin kullanılması ve ayrıca eserin bazı ağız özellikleri taşıması sözlüğe çağdaş dilticilik ve Türkoloji araştırmaları bakımından ayrı bir değer kazandırmaktadır. Ahteri’nin diğer Arapça-Türkçe sözlüklerden daha fazla tutulması, “kebîr” (büyük) sıfatıyla anılmasına sebep olmuştur.⁸¹

Siyer alanında “*Mevahib-i Ledünniye*” (Allah katından gönle indirilen manevi lütuflar) İslam alimlerinden İmam-ı Kastalani’nin bir eseridir. Kısaca Mevahib olarak bilinir. İslam Peygamberi’nin hayatını ve davranışlarını,

⁸⁰ Ahmed Kahraman, “Ahlâk-ı Alâî”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C.II, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1989, s.15.

⁸¹ Hulusi Kılıç, “Ahteri”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C.II, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1989, s.184.

Müslümanlara kaynak olan amellerini anlatır. İmam-ı Kastalani'nin Arapça olarak yazdığı bu eseri Kanunî devrinin ünlü şairi Bâki, “*Meâlimü'l-Yakin fî Sîret-i Seyyidü'l-Mürselin*” (Resullerin Efendisi'nin ahlâk ve davranışları hakkında kesin bilgi yolunun işaretleri) ismiyle Türkçeye çevirdi.⁸²

“*Mealimü't Tenzil*”de tefsir, siyer, ahbâr ve kıraatle ilgili rivayetlerin kimlerden, hangi isnadlarla alındığı zikredilmiş, Kur'an okumanın ve öğretmenin faziletleri, tefsir, te'vil ve yedi harf gibi konular hakkında bilgi verilmiştir. Bu eserde açık, kolay ve gösteriştan uzak bir üslup kullanılmıştır. Fıkhî meselelerin genişçe ele alındığı eserde az da olsa işari tefsirlere yer verilmiş, Mu'tezile açıkca reddedilmiş, dâlilerin nasla çatışan görüşlerine karşı çıkmış, Rafîzilerin tefsirlerinden kaçınılmıştır. “*Mealimü't Tenzil*” yazıldığı dönemden itibaren çok rağbet görmüş daha sonra birçok esere kaynak olmuştur.⁸³

“*Tefsir-i Keşşaf*” olarak bilinen tam adı “*el-Keşşaf an hakaiki gavamizi't-tenzil ve uyuni'l-ekavil fî vücuhî't-te'vil*” olan eser Zemahşeri tarafından kaleme alınmıştır. Eser, bazı kaynaklarda “*el-Keşşaf an hakaiki't-tenzili'n-natık an dekaiki't-te'vil*” veya sadece “*el-Keşşaf an hakaiki't-tenzil*” adıyla zikredilir.

Zemahşerî çalışmasını hazırlarken daha önce yazılan belli başlı tefsir, kıraat ve belagat kitaplarına başvurmuştur. Şemseddin el-İsfahanî, el-Keşşaf'ın temel kaynağının Zeccac'a ait “*Meani'l-Kur'an*” adlı eser olduğunu söyler.(Keşfu'z-Zünun, II, 1482)İbn Tağrîberdî ise el-Keşşaf'ta Rummanî'nin metodunun takip edildiğini kaydeder. Rivayet tefsiri konusunda Mücahid, Amr b. Ubeyd, Ebu Bekir el-Esam ve Rummanî'nin yanı sıra Müşebbihe, Rafîza ve mutasavvıfeye ait tefsirler; kıraat ilimlerinde Abdullah b. Mesud, Haris b. Süveyd ve Übeyy b. Ka'b'ın mushafları; dil ve edebiyat alanında Sibeveyhî'nin “*el-Kitab*”ı, Müberred'in “*el-Kamil*”i Ebu Ali Farisî'nin “*Kitabu'l-Hücce*”si ile “*Kitabu'l-Halebiyyat*”ı, Cahiz'in “*Kitabu'l-Hayevan*”ı, müellifin “*Nevabiğu'l-Kelim*”i ve “*en-Nesaiğu's-Sığar*”ı; tasavvufta ise İbn Havşeb, Tavus b. Keysan ve Malik b. Dinar'a isnad edilen sözler ve menkıbeler “*el-Keşşaf*”ın belli başlı kaynakları arasında yer alır.⁸⁴

⁸² Hüseyin Algül, “el-Mevahibü'l-Ledüniyye”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C.XXIX, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2004, s.421.

⁸³ Saffet Bakırcı, “Mealimü't-Tenzil”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C.XVIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2003, s.203-204.

⁸⁴ Ali Özek, “el-Keşşâf”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C.XV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2002, s.329-330.

Asıl adı “*Miftah-üs-saade ve misbah-üs siyade fi mevzu’ati’l-ulûm*” olan eser ise, Taşköprülüzade tarafından kaleme alınmıştır. Bu kitap Osmanlı ilim zihniyetinin beslendiği birikim ve literatürü belirtmesi, bu ilim çevresinin ulaştığı seviyeyi kapsamlı bir ilimler tasnifi ve bibliyografya disiplini içerisinde ortaya koyması, bilhassa da bu zihniyetin XVI.yüzyıldaki yansımalarını göstermesi açısından önemli bir eserdir. Dört mukaddime, iki bölüm ve yedi kısımdan meydana gelmiştir.⁸⁵ Eser, o dönemdeki bilimlerden ve her bilim dalıyla ilgili eserlerden ve yazarlarından söz eder. 1500 sayfa tutan ve Arapça yazılan bu kitap, yazarın oğlu Kemaleddin Mehmet tarafından “*Mevzuat-ül-ulum*” adıyla Türkçe’ye çevrilmiştir. Kitapta, tıp, kimya, botanik, zooloji, matematik ve fizik gibi bilimlerin o günkü durumları hakkında çok değerli ve aydınlatıcı bilgiler bulunmaktadır. Dr. Adıvar, bu eseri, Osmanlı Türklerindeki ansiklopedilerin en önemlilerinden biri olarak nitelendirmektedir.

“*Dürer-ül-Hükkâm fi Şerh-i Gurer-il-Ahkâm*” isimli eserin sahibi Molla Hüsrev’dir. Molla Hüsrev, gençliğinden itibaren İslam hukuku ile meşgul olduğunu, kadılık görevi esnasında fıkıh kitaplarını da içine alan kanun metni gibi bir metin hazırlamayı niyet ettiğini, bunun neticesinde ise bir kadının ihtiyacına cevap verebilecek şekilde “*Gurerü’l-ahkâm*”ı yazdığını ifade etmektedir. Daha sonra müellif bu kitabını bizzat şerhederek “*Dürer-ül-Hükkâm fi Şerh-i Gurer-il-Ahkâm*” adlı eserini meydana getirmiştir. Eserin Fatih Sultan Mehmed’e hediye edilen nüshası günümüze kadar gelmiştir. (Köprülü Ktp., nr.563)⁸⁶

“*Bahrü’l Ma’ârif*” Sürûrî’nin en meşhur kitabıdır. Diğer eserlerinin ancak bir kısmını bir kaç kütüphanede bulma ihtimali var iken adı geçen eseri her kütüphanede bir kaç nüsha bulunduğu gibi birçok özel kütüphaneyi de zenginleştirmektedir. Müellif hattıyla yazılı olan nüsha Manisa İl Halk Kütüphanesi 1638 numarada kayıtlıdır. Kaynaklarda Sürûrî’nin şiirleri ve şerhleri eleştirilirken bu eserinden “Fenn-i arûz ve kavâfi ile sanayi’-i şi’riyyeye ve ıstılahât-ı edebiyeyi câmi’ bir te’lif-i nâfi’ olarak lisanımızda bu yolda mevcut eserlerin birincisi olmakla beraber en mükemmelidir.” denilerek övülmüştür. Bazı kusurlar taşımakla beraber uzun

⁸⁵ İlhan Kutluer, “Miftahü’s-Saâde”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C.XXX, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2005, s.18-19.

⁸⁶ Ahmed Akgündüz, “Dürerü’l Hükkâm”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C.X, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994.

zaman sahasında beğenilen bir kitap olarak büyük bir rağbet görmüştür ve bir çok eksikliklerine rağmen bizdeki derli toplu ilk belagât kitabı sayılmaktadır.⁸⁷

Dönemin önde gelen bir fıkıh kitabı olan “*Sadrü’ş-şerîa*” bir diğer medrese kitabıdır. İslâm alimleri arasında “Sadrüşşerîa” unvanıyla bilinen iki âlim vardır. İlki “Sarışşerîa” (Sadrüşşerîatü’l-evvel) Ubeydullah b. İbrahim el-Mahbubî’dir. Bu şahsın oğlu “*Vikâye*” kitabının yazarı, “Burhanüşşerîa” adıyla da meşhur olan Mahmud b. Ahmed b. Sadrüşşerîatü’l-evvel Ubeydullah b. İbrahim el-Mahbubî el-Hanefî’dir (-1274). Bu âlim, kızının oğlu olan ikinci Sadrüşşerîa Ubeydullah b. Mesut için “*Hidaye*” kitabından önemli gördüğü yerleri alarak “*Vikâye*” (“*Vikâye er-Rivâye fî Mesâilî’l Hidâye*”) adlı kitabı hazırlamış; “Sadrüşşerîatü’s-sanî” denilen torun da bu kitabı “*Muhtasar-ı Vikâye*” veya “*Nikâye*” adıyla şerhetmiştir. Bu şerh “*Sadrüşşerîa Şerhi*” adıyla meşhur olmuş ve yüzyıllarca medreselerde “*Sadrüşşerîa*” adıyla orta seviyede bir fıkıh kitabı olarak okutulmuştur.⁸⁸

Bir diğer fıkıh kitabı olan “*Şerh-i Menar*” adlı eser, Ebu’l-Berekât Hafızuddin en-Nesefî (-1310)’nin Hanefî fıkıh usulü üzerine yazdığı “*Menarü’l-Envâr*” adlı kitabıdır. Kayıtlarda çokça rastlanılan bu esere İbni Melek (-1480)’in yaptığı şerh Osmanlı medreselerinde uzun yıllar ders kitabı olarak okutulmuş ve “İbni Melek” adıyla meşhur olmuştur.⁸⁹

Yine uzun yıllar Osmanlı medreselerinde okutulan bir diğer fıkıh kitabı “*Kudurî*” adıyla meşhur olmuş olan eserdir. İmam Ebu’l Hüseyin Ahmed b. Muhammed el-Kudurî el-Bağdadî’nin Hanefî fıkıhına dâir yazdığı “*Muhtasarü’l Kudurî*” adıyla tanınan kitabıdır. Bu eserin birçok şerhleri yapılmış ve eser bilhassa 14.yüzyılda Osmanlı medreselerinde “*Kudurî*” adıyla okutulmuştur.⁹⁰

Meşhur gramer kitabı olan “*Kâfiye*” sarf ve nahiv ilimlerinde üstad olarak bilinen “İbni Hacib” unvanıyla tanınan Osman b. Ömer (-1174) tarafından yazılmıştır. Nahiv alanında ileri düzeyde okutulan sadece örneklerle öğretmeyi amaçlamayıp konuların felsefesine de giren bir kitaptır.

⁸⁷ İsmail Güleç, “Gelibolulu Musluhiddin Sürûri, Hayatı, Kişiliği, Eserleri ve Bahrü’l-Maârif isimli eseri”, *Osmanlı Araştırmaları: The Journal of Ottoman Studies*, XXI (2001),s.13.

⁸⁸ Esra Muhacir, a.g.e., s.70.

⁸⁹ a.g.e., s.70.

⁹⁰ a.g.e., s.71.

Aslında Kâfiye şerhi olan ve asıl adı “*el-Fevâidü’z-Ziyâiyye fî Şerhi’l Kâfiye*” olduğu halde Molla Câmi (1414-1492) tarafından hazırlandığı için “*Molla Câmi*” adıyla bilinen nahiv kitabını da Kurt Muhammed Efendi Türkçe’ye çevirmiştir. Vassaf Abdullah Efendi de “İrşâd-ı Ezkiya” adıyla manzum olarak tercüme ve şerh etmiştir.⁹¹

Bir diğer medrese kitabı olan “*Ta’lîmü’l-Müteallim*” adlı eser öğrencinin eğitimi anlamına gelmektedir. Eserin yazarı İmam Burhaneddin ez-Zernucî’dir. Bu kitap 13 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm ilmin niteliği, ikinci bölüm niyet, üçüncü bölüm ilmi seçmek, dördüncü bölüm ilmi yüceltmek, beşinci bölüm gayret, altıncı bölüm ileri gitmenin başlangıcı, yedinci bölüm tevekkül, sekizinci bölüm ilim öğrenmenin vakti, dokuzuncu bölüm şefkat, onuncu bölüm bilgi öğrenmek, on birinci bölüm Allah’tan korkmak, on ikinci bölüm ezberlemeyi sağlayan şeyler ve son bölüm ise rızkı çeken şeyler hakkındadır.⁹²

Günümüzde hala Müslüman toplumlar arasında ilgi duyulan hayatın her alanı ile ilgili başvurulabilecek başlıca kaynaklar arasında değerlendirilen bir diğer medrese kitabı da “*İhyâü Ulûmi’d-Din*”dir. Müellifi şafî bir din âlimi olan Ebu Hamid Muhammed ibni Muhammed el-Gazzalî’dir. Bu kitap yazarın öğütleri arasında en meşhurlarının başında gelir. Bu kitap ibadetler, adetler, mahveden işler ve kurtaran işler adları altında dört bölüm şeklinde yazılmıştır. Birinci bölümde; ilim, inançların temelleri, temizliğin sırları, namazın sırları, zekatın sırları, orucun sırları, haccın sırları, Kur’an-ı Kerim okumak, zikirler ve virdler yer almaktadır. İkinci bölümde yemenin adabı, kazanmanın adabı nikâhın adabı, helal ve haram, dostluğun adabı, yalnızlık, yolculuğun adabı, müzik, geçinmenin adabı ve peygamberlik ahlâkından bahsetmektedir. Üçüncü bölümde; kalbin garip işlerinin açıklanması, nefsi eğitmek, iki arzunun afeti, dilin afetleri, öfkenin afeti, dünyayı kınamak, malı kınamak, makamı ve gösterişi kınamak, büyüklenmeyi ve böbürlenmeyi kınamak yer almaktadır. Dördüncü bölümde ise; tövbe, sabır ve şükür, korku ve ümit, fakirlik ve zahitlik, Allah’ı birlemek, sevgi, niyet ve doğruluk, kontrol, düşünme ve ölümü

⁹¹ a.g.e., s.72.

⁹² a.g.e., s.72.

hatırlama gibi konulardan bahsedilmektedir. Her bölüm 10 ayrı kitaptan olmak üzere toplam 40 ciltlik bir eserdir.⁹³

İncelenen terekelerde genelde “*Yusuf Züleyha*” şeklinde kayıtlara geçen pek çok müellif tarafından kaleme alınmış bir edebî eser olan “*Yusuf ile Zeliha*”nın hangi müelliflere ait olduğu hakkında terekelerde bir bilgi verilmediğinden bu eserin de yazıldığı dönem, dili ve yazarı bir şeyler söylemek güçtür. Fakat bilinen nüshalarının müelliflerini sayacak olursak; Türkçe olarak kaleme almış olanlar Hamdullah b. Akşemseddin Mehmed, Şemsüddin Ahmed ibni Süleyman, Zihnî Abdülcélil el-Bağdadî ve Yahya Bey’dir. Farsça olarak ise Nureddin Abdurrahman bin Ahmed el-Câmî aynı adlı bir eser kaleme almıştır.

Şüphesiz ki bir kitabın medreselerde okutuluyor olması o kitabın yaygınlaşmasında etkili olan önemli unsurlardan biriydi. Bu bağlamda aşağıdaki tabloda görüleceği üzere medreselerde okutulan kitapların konuları Galata’da çok okunan kitaplar ile de paralellik göstermektedir.⁹⁴

Değişik medrese kademelerinde okutulan dersler ve ders kitapları⁹⁵

Medrese Derecesi	Ders Adı	Okutulan Kitaplar
Yirmili	Belâgat, Kelâm, Fıkıh	Mutavvel, Hâşiye-i Tecdîd, Şerh-i Feraiz
Otuzlu	Belâgat, Kelâm, Fıkıh, Hadis	Şerh-i Miftah, Hâşiye-i Tecdîd, Tenkih, Tavzih, Mesâbih
Kırkılı	Belâgat, Fıkıh, Usûl-ü Fıkıh, Hadis	Miftahu'l-Ulûm, Sadru's-şeria, Meşarik, Tavzih (Teftezânî), Mesabih (Bagavî)
Ellili Hâriç	Fıkıh, Kelâm, Hadis	Hidaye, Şerh-i Mevakif, Mesâbih
Ellili Dâhil	Fıkıh, Usûl-ü Fıkıh, Hadis, Tefsir	Hidaye, Telvih, Buharî, Keşşâf, Beyzavî
Sahn-ı Seman	Fıkıh, Usûl-ü Fıkıh, Hadis, Tefsir	Hidaye, Telvih, Şerh-i Adûd, Buharî, Keşşâf, Beyzavî
Altmışlı	Fıkıh, Usûl-ü Fıkıh, Kelâm Hadis, Tefsir	Hidaye, Şerh-i Feraiz, Telvih, Şerh-i Mevakif, Buhari, Keşşâf

⁹³ a.g.e., s.73.

⁹⁴ a.g.e., s.75.

⁹⁵ Mustafa Ergün, “Ders Programları ve Ders Kitapları Tarihi I : Medreselerde Okutulan Dersler ve Ders Kitapları”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Anadolu Dil-Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 1(1996), s.7.

SONUÇ

İ. Hakkı Uzunçarşılı, T. Mümtaz Yaman gibi önemli tarihçilerin şer'iyye sicilleri üzerine yaptıkları çalışmalar doğrultusunda bu yazarlar, sicillerin dört yüz yıllık Türk tarihinin aydınlatılmasındaki son derece önemli katkısına dikkat çekmektedirler.⁹⁶ Osmanlı sosyal ve iktisadi hayatıyla ilgili kaynakların en önemlilerinden biri olan sicillerin çalışılması gerektiğine dair yapılan bu vurgu ile sicil çalışmalarında son yıllarda niceliksel bir artış meydana gelmiştir. Bilhassa bunlar arasında Osmanlı toplum hayatında kitap ve kitabın yerine dair yapılan araştırmalar yeni bir çalışma sahasının doğmasına meydan hazırlamıştır.

Bu tez çalışmasında Galata şer'iyye sicilleri esas alınarak XVIII.yüzyılda Galata toplumunda kitabın yeri incelenmiştir. Bu çalışma için XVIII.yüzyıla ait olan şer'iyye sicilleri içerisinde 202 adet defter taranmış ve neticesinde tespit edilen kitapların yer aldığı 59 adet tereke değerlendirilmiştir.

Çalışma bir giriş ve üç ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmada izlenen metot ele alınmış, Galata'nın XVIII.yüzyıldaki vaziyeti hakkında bilgiler verilmiş, Galata kadılığının tarihçesi ve sicillerin günümüze kadar geliş serüveni ele alınmaya çalışılmıştır.

Birinci bölümde “Bir Kültür ve Hafıza Nesnesi Olarak Kitap” başlığı ele alınmış, burada kitabın İslam dünyasında ve Osmanlı'da tarihsel gelişimi hakkında bilgiler verilmiştir. Terekelerde yer alan kitap kayıtları farklı açılardan değerlendirilmiş ve bu değerlendirmelerin sonuçları tablolar halinde verilmiştir. Öncelikle terekelerinde kitap bulunan toplam kişi sayısı ile sahip oldukları kitap miktarlarının kıyaslaması yapılmıştır. Daha sonra kitap sahipleri, terekelerin tanzim tarihleri (tereke sahiplerinin vefat tarihlerinin de tanzim tarihlerine yakın olduğu düşünülmektedir.) ve sahip oldukları kitap miktarları hususlarına göre listelenmiştir. “Cinsiyet ve Kitap” başlığı altında ise tespit edilen 59 kişinin terekesi arasında sadece 1 adet kadın terekesine rastlanılmış olup; o tereke de bu başlık altında değerlendirilmiştir. Kitap sahiplerinin yaşadıkları mahalleler de tespit edilmiş ve tablolar aracılığı ile sunulmuştur. Ayrıca kitap sahipleri meslek gruplarına göre de

⁹⁶ Yunus Uğur, “Mahkeme Kayıtları (Şer'iyye Sicilleri): Literatür Değerlendirmesi ve Bibliyografya”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 1 (1), 2003, s.305.

değerlendirilmiştir. Burada meslek gruplarına göre sahip olunan kitap sayılarının kıyaslaması yapılmıştır.

İkinci bölümde incelenen kitap terekeleri arasından birtakım özellikleri ile öne çıkan kayıtlar ele alınmış ve bu belgeler transkripsiyonları verilmek suretiyle değerlendirilmiştir.

Üçüncü bölümde ise tespit edilen kitapların terekelerde yer alma sıklığından yola çıkarak XVIII.yüzyılda Galata’da çok okunduğu düşünülen kitaplar tespit edilmiştir. Ayrıca bu kitaplardan en bilindik ve kayıtlarda daha sık geçtiği düşünülenlerin konularına göre tasnifi yapılmıştır.

Bu çalışmanın sonucunda ise XVIII.yüzyılda Galata bölgesi’nde yaşamış ya da herhangi bir amaçla orada bulunmuş olan insanların neler okuduğu, hangi konularda kitaplara sahip olduğu, bu kitapların değeri ve kitap kültürü hususlarının belirlenmesi amaçlanmıştır.

Çalışmadaki verilerden elde edilen sonuçların neticesinde ise tereke sahiplerinin muhallefât listelerinde yer alan kitapları ne şekilde temin ettikleri, terekelerindeki kitapların izine günümüzde rastlanılması mümkün müdür gibi sorular hâla cevap bulmaya çalışılan sorular arasındadır. Ayrıca 18.yy’da Galata bölgesindeki Müslüman kesimin terekelerinin ele alındığı bu çalışmadan yola çıkarak, ileride bu kesimin gayri müslimlerin terekeleri üzerine yapılacak çalışmalardaki kıyaslamalara faydası olacağı görüşündeyiz.

Bu tez çalışması XVIII.yüzyıl kitap kültürünü tamamıyla ortaya koymak iddiasında olmamakla birlikte, Galata’da mevcut olan yazılı kültür tarihine bir nebze de olsa katkı sağlamayı amaçlamıştır.

KAYNAKÇA

- Akgündüz, Ahmed**, “*Dürerü’l Hükkâm*”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C.X, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994.
- Akyıldırım, Taylan**, *259 Numaralı Şer’iyye Sicili Defterine Göre Galata (Metin ve Değerlendirme)*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010.
- Algül, Hüseyin**, “*el-Mevahibü’l-Ledüniyye*”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C.XXIX, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2004.
- Aydın, Bilgin, İlhami Yurdakul, İsmail Kurt**, *Şeyhülislâmlık (Bâb-ı Meşihât) Arşivi Defter Kataloğu*, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2006.
- Aydın, Bilgin**, *Osmanlı Dönemi İstanbul Mahkemelerinde Sicillerin Korunması ve Şer’iyye Sicilleri Arşivinin Kurulması*, Arşiv Araştırmaları Dergisi = Turkish Journal of Archival Studies, 1 (1999).
- Bakırcı, Saffet**, “*Mealimü’t-Tenzil*”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C.XVIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2003.
- Barkan, Ömer Lütfi**, *Edirne Askeri Kassamına Ait Tereke Defterleri (1545-1659)*, Belgeler, C. III, S.5-6 (1966).
- Bozkurt, Fatih**, *Tereke Defterleri ve Osmanlı Maddi Kültüründe Değişim (1785-1875 İstanbul Örneği)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Sakarya 2011.
- Cansever, Turgut**, *Osmanlı Şehri*, Osmanlı Toplum V, ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999.
- Değirmenci, Tülün**, *Bir Kitabı Kaç Kişi Okur-Osmanlı’da Okurlar ve Okuma Biçimleri Üzerine Bazı Gözlemler*, Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar Dergisi, 13. Sayı, 2011.
- Ergün, Mustafa**, *Ders Programları ve Ders Kitapları Tarihi I : Medreselerde Okutulan Dersler ve Ders Kitapları*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Anadolu Dil-Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi, 1(1996).
- Erünsal, İsmail E.**, *Şair Nedim’in Muhallefâtı*, The Archival Sources of Turkish Literary History, Harvard University, 2008.
- Erünsal, İsmail E.**, *Türk Kütüphaneleri Tarihi, II, Kuruluştan Tanzimat’a Kadar Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1988.

- Erünsal, İsmail E.**, *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri: Tarihi Gelişimi ve Organizasyonu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2008.
- Erünsal, İsmail E.**, *Osmanlılarda Sahafılık ve Sahafılar*, Timaş, İstanbul 2013.
- Farooqi, Suraiya**, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam-Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997.
- Gökmen, Ertan, Mustafa Akbel**, *281 Numaralı Kırkağaç Şer'iyye Sicilindeki Tereke Kayıtları*.
- Güleç, İsmail**, *Gelibolulu Musluhiddin Sürûri, Hayatı, Kişiliği, Eserleri ve Bahrü'l-Maârif isimli eseri*, Osmanlı Araştırmaları: The Journal of Ottoman Studies, XXI (2001).
- Günay, Vehbi**, *Karaferiye Müftüsü Salih Efendi'nin Terekesinde Yer Alan Kitaplar*, 3 Mayıs 1944 50.Yıl Türkçülük Armağanı Akademi Kitabevi, İzmir, 1994.
- Hatipoğlu, İbrahim**, “*Mesabihu's-Sünne*”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C.XXIX, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2004.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin, Hatice Aynur**, *Yazmadan Basmaya Geçiş : Osmanlı Basma Kitap Geleneğinin Doğuşu (1729-1848)*, Osmanlı Araştırmaları, 22 (2003).
- İmamoğlu, Abdullah Taha vd., ed. Berat Açıl**, *Osmanlı Kitap Kültürü-Carullah Efendi Kütüphanesi ve Derkenar Notları*, Nobel İlem Kitaplığı, İstanbul, 2015.
- İnalcık, Halil**, “*XVI. Asır Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Kaynakları*,” İÜİFM, c.XV
- Kahraman, Ahmed**, “*Ahlâk-ı Alâi*”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C.II, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1989.
- Karataş, A. İhsan**, *XVI. Yüzyılda Bursa'da Tedavüldeki Kitaplar*, İstanbul, 2003.
- Karataş, A. İhsan**, *Tereke Kayıtlarına Göre XVI. Yüzyılda Bursa'da İnsan-Kitap İlişkisi*, Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, 8, 8 (1999).
- Kılıç, Hulusi**, “*Ahterî*”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C.II, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1989.
- Kutluer, İlhan**, “*Miftahü's-Saâde*”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C.XXX, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2005.
- Maydaer, Saadet**, *XVI.Yüzyılda Bir Osmanlı Müderrisi : Mevlana Muslihiddin Efendi ve Mirası*, Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, 20, 1 (2011).
- Mermutlu, Bedri**, *Osmanlı Bursa'sında Kitaplar ve Hayat*.
- Muhacir, Esra**, *XVII. Yüzyılda Üsküdar'da Kitap Kültürü*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013.

Neumann, Christoph K., *Kadı Halil Ağa'nın Kitapları-Osmanlı Okurları ve Yazma Koleksiyonları 1*, Simurg 2-3 (2000).

Neumann, Christoph K., *Üç Tarz-ı Mütalaa-Yeniçağ Osmanlı Dünyası'nda Kitap Yazmak ve Okumak*, Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar Dergisi, 1.Sayı, 2005.

Ortaylı, İlber, “*Galata*”, TDV İslâm Ansiklopedisi, XIII, İstanbul 1996.

Özek, Ali, “*el-Keşşâf*”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C.XV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2002.

Öztürk, Said, *Askerî Kassama Ait On Yedinci Asır İstanbul Tereke Defterleri (Sosyo-Ekonomik Tahlil)*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1995.

Sakal, Fahri, *Osmanlı Ailesinde Kitap*, Osmanlı Kültür ve Sanat Ansiklopedisi.

Saltık, Ekrem, *Osmanlı Sosyal Hayatında Kitap*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2007.

Selçuk, Bahir, Halil Tuğluk, *Bir Mecmuanın Işığında 18.Yüzyılda İstanbul*, Akademik Bakış, 16 (2009).

Soysal, Özer, *Osmanlı'da Neler Okundu, 'Kütüphane Kurumu' Nasıl Algılandı, Kurumlaşan 'Gelenek' Yoksa 'Kütüphane Kültürü' Müydü?*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, 50, 2 (2010).

Tak, Ekrem, *Diplomatik Bilimi Bakımından XVI-XVII.Yüzyıl Kadı Sicilleri ve Bu Sicillerin İhtiva Ettiği Belge Türlerinin Form Özellikleri ve Gelişimi*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2009.

Uğur, Yunus, *Mahkeme Kayıtları (Şer'iyeye Sicilleri): Literatür Değerlendirmesi ve Bibliyografya*, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 1 (1), 2003.

Ülker, Mustafa Birol, Bilgin Aydın, *Türkiye Haricinde Bulunan Osmanlı Kadı Sicilleri*, Türklük Araştırmaları Dergisi, s.16 (2004).

Yavuz, Şevki, *Kadı Beyzavi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 5-6 (1987-1988).

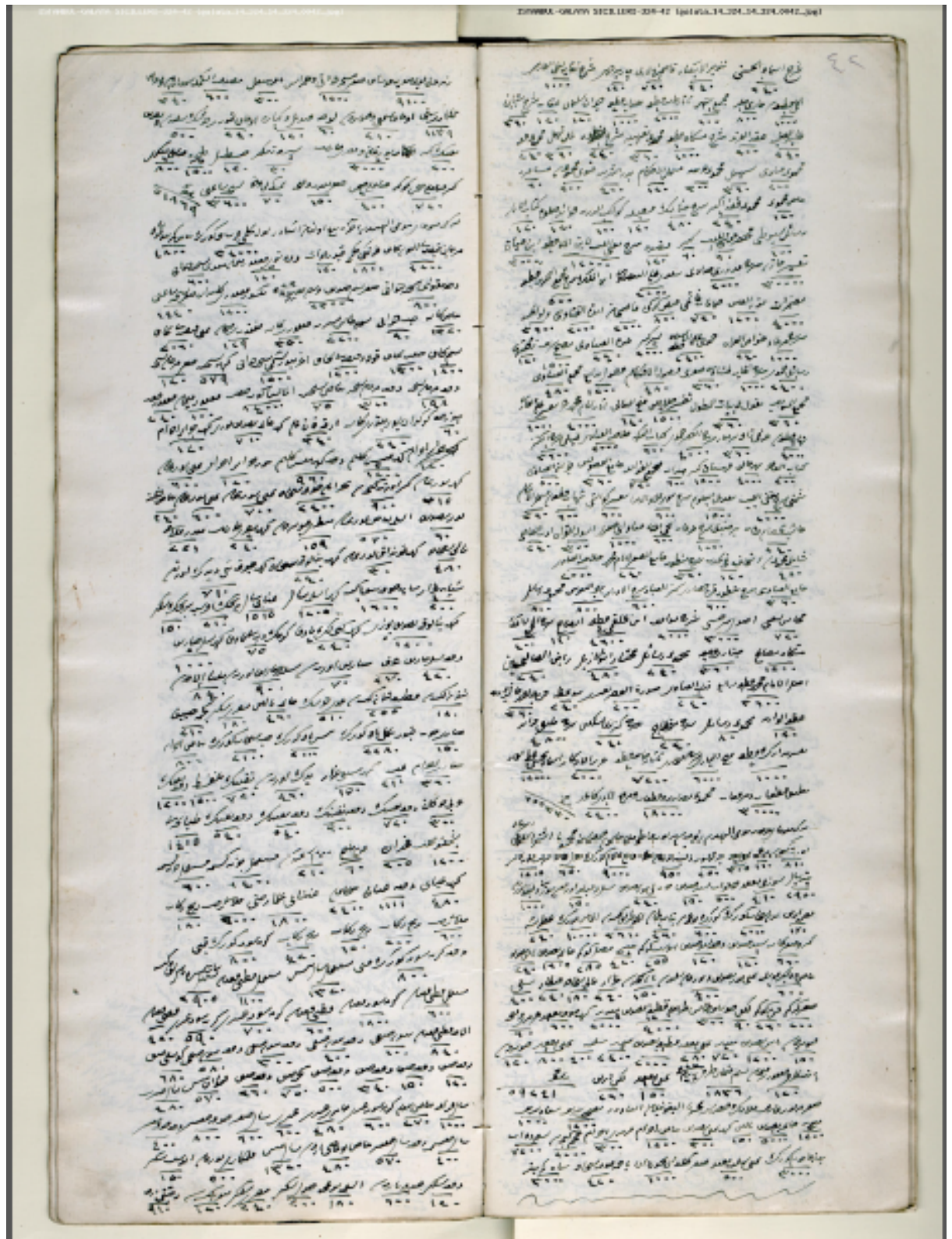
Zıllıoğlu, Mehmed, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Üçdal Neşriyat, c.1, İstanbul 1976.

EKLER

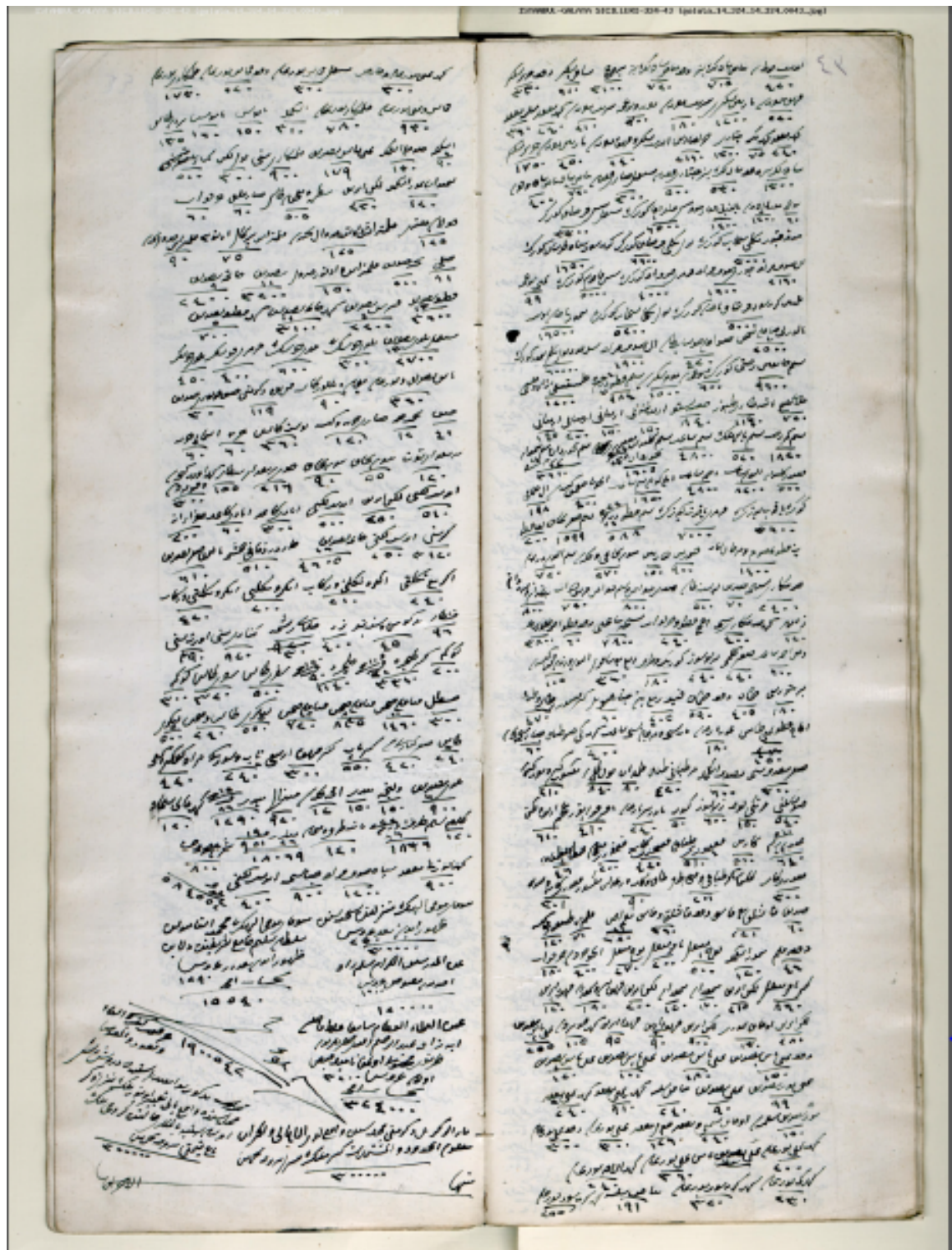
EK3.1: Esseyid Şerif Mehmed Efendi'nin terakesi

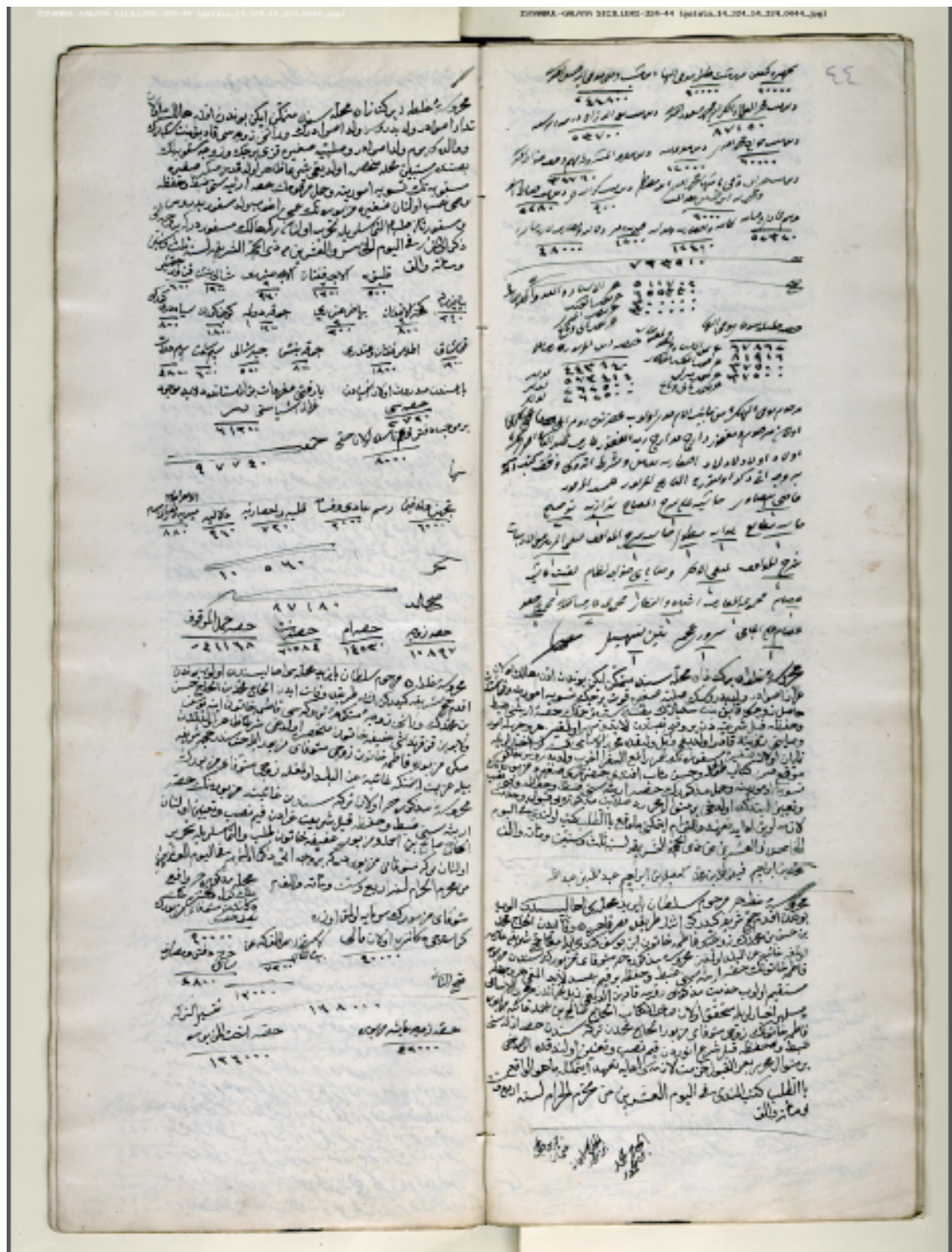

GSS. No: 324/v41

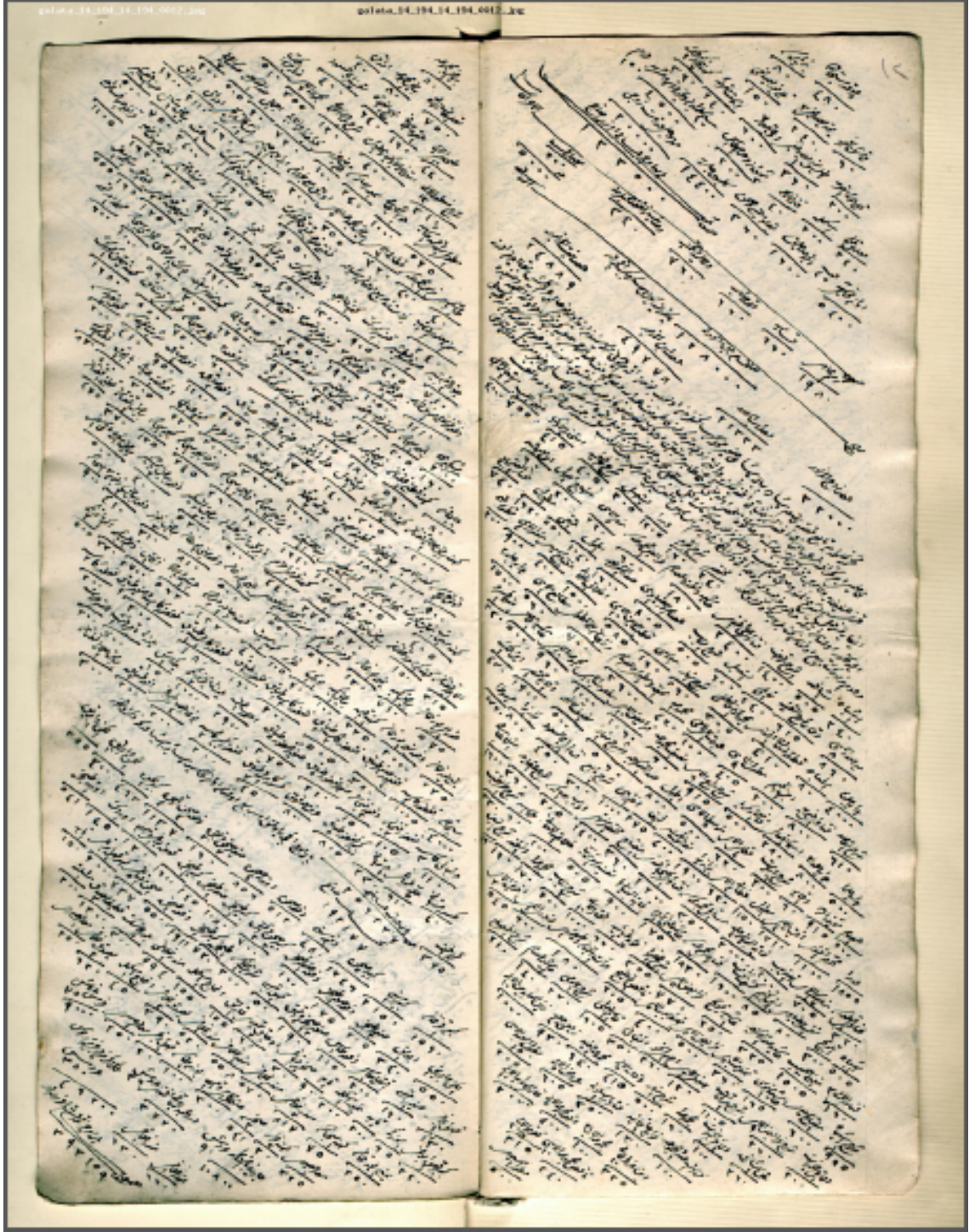

EK3.3: Esseyid Şerif Mehmed Efendi'nin terekesi/3

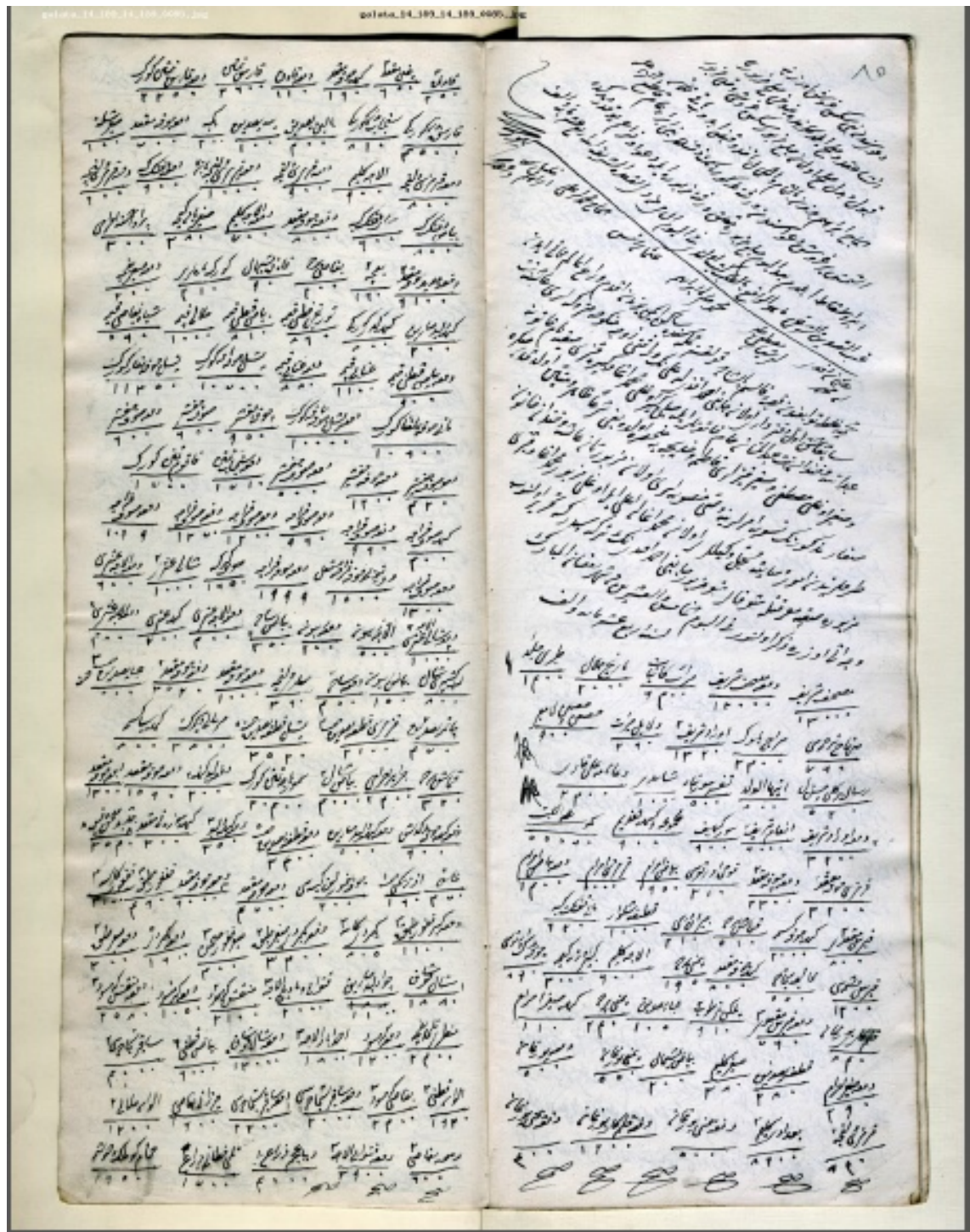

EK4: Ebubekir Efendi bin Abdülbaki'nin terekesi

GSS. No: 194/v12

EK5.1: Canibi Ahmed Efendi bin Ali'nin terekesi

GSS. No: 189/v85

